

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
Кафедра перекладознавства імені Миколи Лукаша

Рекомендовано до захисту
Протокол засідання кафедри № ____
від « ____ » _____ 2025 р.
Завідувач кафедри Олександр РЕБРІЙ
(прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
СТРАТЕГІЇ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ
КАЛАМБУРІВ В ПОПУЛЯРНІЙ КУЛЬТУРІ

Виконавець:

студентка: II курсу магістратури,
групи АМП-62
Волхонська Анастасія Романівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник роботи:

Пешкова Ольга Геннадіївна, доктор філософії
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів: _____

Підпис керівника _____

Кваліфікаційну магістерську роботу захищено на засіданні Екзаменаційної комісії

Протокол № ____ від « ____ » _____ 2025 р.

Голова Екзаменаційної комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. МЕМ ЯК РОЗПОВСЮДЖЕНИЙ ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОЇ ПОПКУЛЬТУРИ	6
1.1. Типи мемів в популярній культурі.....	6
1.2 Каламбури як основа побудови мемів.....	12
1.2.1 Лінгвальні каламбури.....	12
1.2.2 Мультиmodalьні каламбури.....	16
1.3 Стратегії перекладу каламбурів.....	19
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕКЛАД МЕМІВ В ЇХ ДІЯЛЬНІСНОМУ ВИМІРІ	26
2.1. Обґрунтування й опис ретроспективного експерименту.....	26
2.2. Результати експерименту з перекладу мемів з каламбурною складовою....	32
Висновки до розділу 2	48
РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ ШІ ДО ПЕРЕКЛАДУ МЕМІВ	50
3.1. Теоретичні засади перекладу за допомогою ШІ.....	50
3.2. Результати експериментального дослідження з перекладу мемів за участю ШІ.....	52
Висновки до розділу 3	59
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТОК А	71
SUMMARY	77

ВСТУП

Кваліфікаційну роботу присвячено дослідженню мемів як явища сучасної культури, мультимодальних та лінгвальних каламбурів, як основи створення інтернет-мемів, аналізу мовних особливостей і труднощів, що впливають на їхній переклад під час адаптації каламбуру в цільовій мові, застосування штучного інтелекту та його вплив на перекладацьку діяльність, як одного із сучасних засобів нейронної системи машинного перекладу.

Актуальність дослідження пояснюється тим, що в сучасну епоху цифрової комунікації меми стали одним з найбільш значущих інструментів вираження культурних, соціальних й політичних ідей, особливо в контексті російсько-української війни як засобу формування національної свідомості, висміювання ворога, підняття бойового духу й важливої соціально-політичної інформації. Це явище потребує глибокого аналізу стилістичних прийомів, а саме каламбуру як складової побудови мемів в діяльнісному вимірі з точки зору перекладознавства, а дослідження його перекладу із застосуванням штучного інтелекту є рушійною силою для адекватної передачі смислів й культурних контекстів.

Об'єктом дослідження виступають каламбури як один із засобів побудови мемів.

Предметом дослідження є аналіз мовних й стилістичних особливостей каламбуру, а також застосованих стратегій при його перекладі на українську мову.

Мета дослідження полягає у детальному вивченні стилістичного прийому й складової мемів, як мультимодальний каламбур, його аналізу у перекладах учасників ретроспективного експерименту; порівнянні перекладів лінгвальних каламбурів, виконаних людиною, з машинним перекладом нейронної системи (Chat GPT).

Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення цілої низки **завдань**:

- Дати визначення поняттю мемів;

- Дослідити появу та розвиток мемів як елементів популярної культури;
- Визначити місце мемів в популярній культурі;
- Розглянути механізми побудови мемів, в тому числі, каламбур як один із основних механізмів;
- Сформулювати стратегії перекладу каламбурів як фундаменту для побудови мемів;
- Підбрати матеріал для проведення ретроспективного експерименту;
- Провести ретроспективний експеримент з перекладу мемів;
- Дослідити можливість використання ШІ для перекладу мемів;
- Сформулювати стратегії використання ШІ для навчання перекладу на прикладі мемів.

Матеріалом дослідження виступають 519 прикладів мемів, побудованих на основі використання в них каламбурів, з яких 314 є лінгвальними каламбурами, а 205 – мультимодальними каламбурами. Частину матеріалу утворюють переклади, виконані в перебігу двох ретроспективних експериментів.

Предмет дослідження, його мета та завдання зумовили використання низки **методів**:

- метод порівняння;
- стилістичний аналіз;
- семантичний аналіз;
- контекстуальний аналіз;
- морфологічний аналіз.

Наукова новизна полягає у проведенні двох експериментів, присвячених перекладацьким стратегіям перекладу каламбурів у межах, а також оцінці потенціалу штучного інтелекту як інструменту автоматизованої інтерпретації перекладати лінгвальні каламбури. Такий підхід дозволяє оцінити можливості використання штучного інтелекту в межах гуманітарних, освітніх і перекладацьких досліджень.

Теоретичне значення дослідження полягає в комплексному аналізі мемів як інструменту комунікації в умовах цифрової культури, розширенні теоретичних знань про каламбури, що становлять невід’ємну складову структури мемів, особливостей перекладацьких стратегій й рішень, орієнтованих на адаптацію в цільовій мові, а також вплив сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту, на процес перекладу та його навчання в освітніх цілях, встановлення його провідних характеристик, переваг та недоліків.

Практичне значення дослідження полягає у порівняльному аналізі перекладів здобувачів освіти та системи штучного інтелекту в контексті мемів з каламбурної складовою. Такий аналіз дозволяє оцінити переваги та хиби широко використовуваних ШІ-систем при роботі з мемами та каламбурами, сформулювати алгоритми щодо їхнього застосування в професійній діяльності перекладачів. Отримані результати дослідження можуть використовуватися у навчальному процесі при викладанні таких дисциплін, як: «Актуальні проблеми теорії та практики перекладу», «Порівняльна стилістика», «Вступ до перекладознавства» тощо. Ілюстративний матеріал на основі мемів з каламбурною складовою та розроблені методики аналізу перекладацьких стратегій можуть бути застосовані в навчальному процесі та для подальших досліджень в галузі перекладознавства.

Результати дослідження було обговорено на VII Студентській науковій конференції «Актуальні проблеми теорії, історії та методики навчання перекладу» (листопад 2025 р.); за результатами дослідження також підготовлено статтю «Аналіз українського перекладу мультимодальних каламбурів на прикладі мемів як соціально-культурного явища» до збірки наукових робіт студентів *In Statu Nascendi* (у співавторстві з науковим керівником).

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та summary.

РОЗДІЛ 1

МЕМ ЯК РОЗПОВСЮДЖЕНИЙ ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОЇ ПОПКУЛЬТУРИ

1.1. Типи мемів в популярній культурі

Меметика як наука про еволюційний підхід до способів аналізу передачі інформації, доводить, що люди – єдині істоти на Землі, які є результатом взаємодії саме двох реплікаторів (мемів як культурної одиниці інформації, що здатна зберігатися в пам'яті людини, передаватися і відтворюватися в пам'яті іншої людини та генів). Як наслідок, людство – це машини для розмноження мемів так само, як генів, та механізм розповсюдження для культури. Таке бачення еволюції відрізняється від більшості теорій культурної еволюції або генокультурної коеволуції, які зазвичай трактують гени як останню інстанцію їхньої передачі у наступні покоління, а культуру – як адаптацію або аспект фенотипу людини [36, с. 256].

Термін «мем» вперше був уведений до наукового обігу в 1976 році англійським біологом-еволюціоністом Річардом Докінзом у його праці під назвою «Егоїстичний ген» (The Selfish Gene, 1990) [31, с. 215-216]. Теорії Р. Докінза посприяли надмірному ототожненню між «культурною» та «біологічною» еволюцією. У своїй книзі він розробив теорію щодо мему як гіпотетичної «одиниці культурної передачі» [65, с. 130]. За аналогією з біологічним «геном», мем розглядався як одиниця культурної інформації, що здатна до самовідтворення та поширення в суспільстві через імітацію – від однієї людини (носія) до іншої (реципієнта). Сам термін «meme» походить від грецького слова «мімема», що означає «наслідування», «схожість», «відтворення». Р. Докінз навмисно обрав коротке слово, подібне за звучанням до «gene», аби підкреслити паралель між біологічною та культурною еволюціями: у культурній сфері, як і в природі, виживання ідей залежить від

їхньої здатності до ефективного копіювання та стійкого існування в суспільній і особистісній свідомості [27, с. 338].

Докінз зазначав, що «подібно до того, як гени реплікуються в генетичному фонді, передаючись від одного організму до іншого через статеві клітини (сперматозоїди та яйцеклітини), так само і меми реплікуються в своєму власному фонді, передаючись від мозку до мозку через процес, що називається імітацією» [38, с. 192].

Як послідовник ідей Докінза, Дуглас Рашкофф, американський письменник та медіатеоретик, інтерпретує мем як медіавірус із різноманітною природою походження, що впливає як безпосередньо, так і опосередковано на соціум [23, с. 10].

Професорка Лімор Шифман вважає мем «одиницею цифрового контенту, яка породжує створення похідних матеріалів у вигляді ремейків, пародій або імітацій». За її словами, меми виступають своєрідними текстами, які впливають на виникнення нових інтерпретацій текстів, активно функціонуючи в інтернет-культурі [49, с. 68].

За визначенням дослідниці з Великої Британії Сьюзен Блекмор, яка посприяла поширенню теорії мемів, меми – це ідеї або навички, які передаються від людини до людини шляхом наслідування. Подібно до генів, меми, наче «затяті конкуренти» борються за можливість бути відтвореними. Проте, на відміну від генів, меми змагаються за місце в нашій пам'яті й поширення в друкованих (книжки, журнали) та електронних (телепрограми) ресурсах. Як гени посприяли формуванню наших тіл, так само й меми відіграли значну роль у формуванні свідомості людини та культури [35].

Норвезький дослідник Т. Reime визначає мем як зображення або малюнок, до тематики якого додається текстовий контент [17, с. 82].

З часом наукові дослідження почали охоплювати аналіз не лише гумористичного контенту, пародій, розваг, жартів, сарказму, каламбуру як складової мемів. Це активно-досліджуване явище, що дедалі частіше привертає увагу науковців та поєднує в собі візуально-комунікативні особливості, здатне

висвітлювати соціальні, політичні та культурні реалії суспільства крізь призму його актуальних проблем та кризових явищ.

Меми можна розглядати як культурну інформацію, що передається від людини до людини; навмисно створений інформаційний феномен з метою впливу на колективну свідомість; формування певного уявлення про світ, відповідних думок та рішень. Такі засоби впливу здатні не лише змінювати сприйняття реальності, але й певним чином трансформувати її. Поширюються меми горизонтально (передача інформації від людини до людини, що не мають родинних зв'язків), вертикально (від батьків до дитини, між поколіннями), через мережі (обмін інформацією через цифрові платформи та спільноти в інтернеті) [24, с. 91].

Внаслідок російсько-української війни меми стали ще більше популяризувати через соціальні мережі та спільноти, що призвело до утворення інформаційної війни. Як наслідок, інформаційна війна зумовила використання новітніх засобів впливу на громадську свідомість, а саме меметичної зброї (*memetic warfare*) [24, с. 92].

Джефф Гізея визначає меметичну війну (*memetic warfare*) як змагання за вплив на суспільство через поширення наративів, ідей та соціального контролю в межах інформаційного простору. Це один з різновидів «інформаційних операцій», що передбачає збір і розповсюдження інформації з метою здобути перевагу над супротивником; форма психологічного впливу, а саме пропаганди. Меметична війна реалізується на різних рівнях – від глобальних подій, конкретних інформаційних ситуацій та конфліктів до особливих випадків. Такого роду війна несе в собі наступальний, захисний, упереджувальний характер, функціонує як окремий інструмент впливу або в поєднанні з кібератаками, гібридними ініціативами та загальноприйнятими способами ведення війни [44, с.7]. В контексті меметичної війни меми слугують своєрідним засобом інформаційної війни.

Розглядаючи класифікацію мемів, Зінченко О. В. пропонує наступні базові типи мемів за способом подання інформації:

1. текстові або вербальні (меми, що складаються з одного слова, сполучення слів, або речення; прикладом такого типу мемів слугують орфографічні помилки, навмисне викривлення висловів, використання лінгвістичних зворотів як кліше, які згодом перетворюються на інтернет-гумор);

2. ілюстративні або невербальні (найпоширеніша форма передачі таких мемів – зображення або малюнки, на яких можуть бути представлені реальні люди, вигадані персонажі, тварини, герої фільмів тощо. Популярність ілюстративних мемів зумовлена компенсацією невербальних компонентів в письмовому дискурсі, що ускладнює сприйняття переданої інформації, а короткий період актуальності – породженням нових трендів та втратою актуальності застарілих візуальних повідомлень);

3. креолізовані або комплексні (комбінація вербальних та невербальних мемів шляхом поєднання візуального та текстового наповнення, що вважаються найбільш прийнятними для передачі певної ідеї. Такі меми спрямовані на широку аудиторію, гумористичного, саркастичного та іронічного характеру, висвітлюють різноманітні теми: від суспільно-політичних до побутових);

4. відеомеми (утворюються на основі професійного контенту та непрофесійної зйомки. Особливої популярності набувають відеомеми з провокаційним контентом, нецензурною лексикою та конфліктними ситуаціями, здатні набувати ілюстративного або комплексного характеру [12].

Н. Вјарнесканс розподіляє меми на симбіотичні (такі, що розповсюджуються переважно завдяки своїй користі для соціуму) та паразитичні (як засіб психологічного тиску, маніпуляцій, примусу, шантажу) [34, с. 128].

Чернікова О.І. класифікує меми за способом подання та прийняття інформації: 1) вербальні меми; 2) невербальні меми; 3) комплексні [28, с. 153].

У ході дослідження пропонуємо традиційну класифікацію мемів, що ґрунтуються на способі передачі та сприйняття інформації (рис.1):

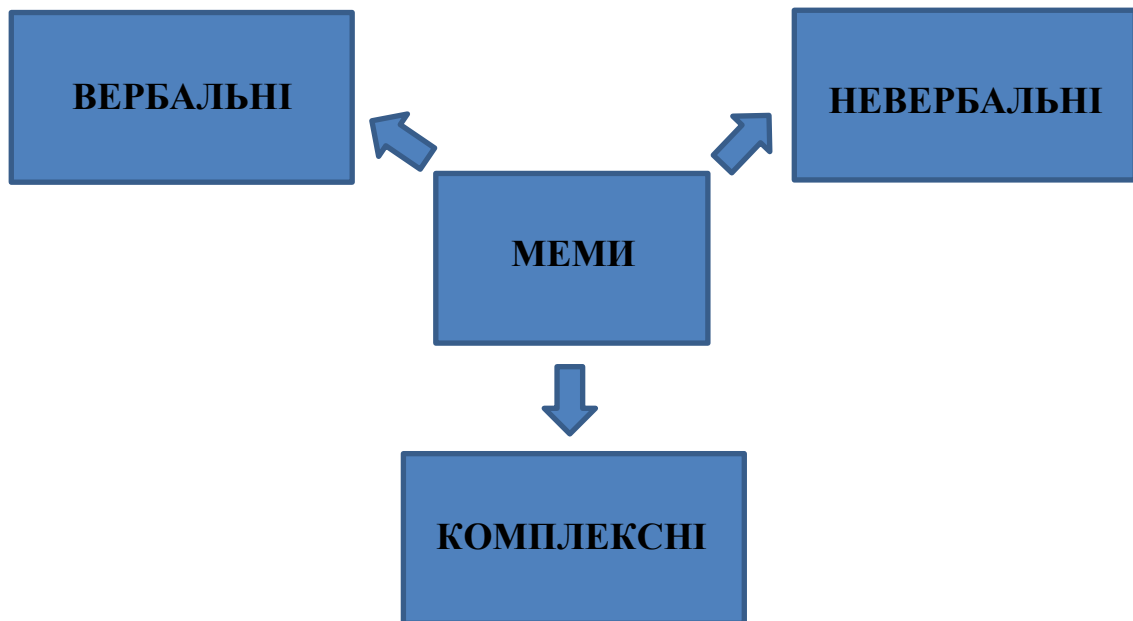


Рис. 1.1. Класифікація мемів

Вчені-лінгвісти також зазначають, що мемів мають низку специфічних характеристик, що відрізняють їх від інших складових цифрового середовища. Чернявська Л. В. та Кутова О. С. дійшли висновку, що даному феномену притаманні: 1) серійність (створення повторюваної та масової серії мемів, що об'єднуються спільною тематикою, думкою, ідеєю, оформленням тощо); 2) мімікрія (здатність мемів адаптуватися до різних жанрів, а саме: коміксів, плакатів, карикатур тощо); 3) полімодальність (здатність до комбінування двох форм інформації: графічної та текстової, що привертає увагу інтернет-користувачів та заохочує до поширення мемів в мережі); 4) вірусність (здатність мемів швидко розповсюджуватися у мережі завдяки постійному копіюванню та розповсюдженню серед онлайн-користувачів); 5) гумор

(відношення до мережевого гумору, заснованого на ефекті несподіванки з використанням різноманітних стилістичних (епітети, метафори, порівняння) та графічних (зображення, кадри з фільмів тощо) засобів)); 6) емоційність (здатність мемів передавати певні емоції: позитивні (радість, захоплення), негативні (смуток, розпач) навіть якщо вони не мають жодного логічного змісту та сенсу); 7) медійність (приналежність до цифрового середовища, що характеризується візуалізацією, анонімністю, відсутністю чітких меж між користувачами мережі Інтернет та дегатубізацією (релігія, фізіологія, смерть)); 8) мінімалізм (простота розуміння та водночас швидке розповсюдження серед реципієнтів завдяки своїй формі); 9) фантазійність (створення гротескних, фантастичних образів, які симулюють реальність); 10) актуальність (тісний зв'язок між сучасним соціальним та культурним контекстом; реакція на важливі та актуальні події та явища) [29, с. 71-73].

Проте, основною характеристикою мемів є їхня прецедентність: майже всі меми виступають як прецедентні явища та являють собою певні фрази, або образи, що стосуються до конкретного культурного контексту, події чи явища. Завдяки цьому меми можуть коротко передавати інформацію про вихідний текст або важливі культурні та історичні події, використовуючи підтексти, які допомагають отримувачу впізнати прецедентні явища [7, с. 17].

Серед основних функцій мему виокремлюють: розважальну, інформаційну, емотивну, естетичну, пропагандистську, функцію колективної пам'яті [14, с. 32]. А також соціальну, політичну, культурну тощо.

Поширюються інтернет-меми серед людей через електронні пошти, різноманітні форуми, блоги, соціальні мережі тощо. За своїм змістом вони зазвичай складаються з нетипових новин, веб-ресурсів, крилатих фраз, зображень або відеокліпів. Інтернет-меми – це жарти або «інсайдерська інформація», якою володіє значна кількість людей. Більшість мемів швидко поширюється, проте деякі з них набувають популярність та втрачають її впродовж декількох днів [33, с. 42].

1.2. Каламбури як основа побудови мемів

1.2.1 Лінгвальні каламбури

Каламбури як форма мовної гри привертають увагу багатьох дослідників. Незважаючи на велику кількість праць та досліджень, пов'язаних з даним феноменом, каламбури вивчаються та аналізуються дотепер, особливо в медіа-контексті як простір для подальших наукових розвідок та глибшого аналізу їхньої ефективності та впливу. Каламбури стають потужним засобом відображення суспільних настроїв та викликів.

Звертаючись до історії виникнення терміна «каламбур», варто наголосити на його цікавій історії походження, пов'язаної з постаттю фестивальського барона Каленберга при дворі Людовика XV. Своїми непередбачуваними та двозначними висловлюваннями, барон створював мовні комічні ефекти мимоволі, оскільки не досконало володів французькою мовою, часто спотворюючи її. У відповідь французи спотворили його прізвище, і саме в зміненому вигляді воно й закріпилося як назва мовного явища. З плином часу поняття «каламбур» втратило зв'язок із випадковістю та почало позначати навмисні стилістичні прийоми, побудовані на грі слів (омонімів та паронімів), що створюють комічний ефект. Наявність «ефекту несподіванки» – один із чинників успішної передачі сенсу каламбуру. Реципієнт одночасно сприймає два значення повідомлення, причому одне з них викликає несподівану реакцію через свою неочікуваність або нетиповість. Каламбури формуються переважно на фразеологізмах – стійких словосполученнях, які утворюються вже в готовій формі. Оскільки реципієнт заздалегідь прогнозує наступний мовний компонент, порушення цього прогнозу створює виразний ефект несподіванки. Семантична складова каламбурів складна: до складу входять не менше двох мовних одиниць, що впливають на смислове наповнення мовної гри [30, с. 239].

У лінгвістиці досі не існує єдиного визначення поняття каламбуру, що призводить до різноманітності в термінології. Каламбур ототожнюють з «грою

слів», «мовною грою», або «словесним дотепом», проте зміст цих понять часто інтерпретують по-різному [18, с. 87].

Лінгвісти не дійшли згоди щодо універсального визначення та загальноприйнятої різниці між поняттями «каламбур» та «мовна гра». Це обумовлено складністю самого явища, його категорій та підкатегорій. Деякі вчені вважають ці два поняття рівнозначними та синонімічними елементами. Проте, деякі дослідники, як-от Мері Гіоргадзе, розглядає каламбур як різновид мовної гри, а мовну гру – як узагальнюючий термін, що охоплює різноманітні підкласи мовних явищ (спунеризми, малопрорізми, веллеризми, оноματοпея, паліндроми тощо) [46, с. 272].

Поширення поняття «мовна гра»/«каламбур» пов'язують з філософом з Австрії Людвігом Вітгенштейном. Розглядаючи даний феномен в контексті філософії та лінгвістики, Л. Вітгенштейн зазначає, що мовну гру недоцільно ототожнювати з формою розваги. Мовлення виконує значно ширший аспект функцій і не обмежується лише передаванням інформації через розповідні речення. У процесі спілкування люди також вдаються до певних команд, прохань, жартів, вираження думок, що є складовою мовних ігор. Відповідно до концепції Л. Вітгенштейна, мовна гра відображає взаємозв'язок мовних структур із законами логіки та природи [19, с. 238].

Дірк Делабастіта, в свою чергу, розглядає каламбур як низку різноманітних текстових явищ, що задіюють структурні особливості мови (мов) з метою навмисного зіставлення двох (або більше) лінгвістичних структур з відносно схожою формою та різним значенням [40, с. 128].

Американський літературний критик Джонатан Каллер розглядає каламбур як «організацію літер і знаків, значення яких залежить від зв'язків і визначається практикою читання, формою уваги, а також суспільними нормами» [37, с. 4]. Каламбури – це модель мови, у якій фонемі чи літери поєднуються різними способами таким чином, щоб звернути увагу на первинне значення з метою створення певного ефекту, що характеризується неточністю,

непередбачуваністю, надмірністю, що руйнують, так би мовити, модель мови як найменувань [37, с. 14].

Американський лінгвіст Річард Ледерер стверджує, що каламбур – це здебільшого хитрість, що поєднує в собі дві або більше ідей в одному слові чи виразі, ігнорує закон природи щодо існування двох речей в одному і тому ж місці одночасно [56, с. 32].

Джеффри Ліч розглядає каламбур як лексичну багатозначність, що походить від омонімії чи полісемії [57, с. 209].

А Кузнецова І. вважає каламбур стилістичним прийомом, спрямованим на досягнення комічного ефекту шляхом використання співзвучних слів [18, с. 88].

Наразі існує чимало підходів до класифікації каламбурів. Л. Райнерс одним з перших намагався систематизувати їх. Він виокремив ключові типи цього стилістичного явища: 1) каламбур, що виникає внаслідок двозначності; 2) каламбур, що ґрунтується на подібності між звуками слів; 3) каламбур, у складі якого лише одна частина слова подібна до іншого; 4) каламбур, побудований на інверсії речення, що забезпечує схожість у звуках між словами [4, с. 257].

Бельгійський лінгвіст і дослідник Д. Делабастіта класифікує каламбури на основі протиставлення їхніх лінгвістичних структур із різними значеннями, яке досягається завдяки їхній формальній подібності. На підставі цього дослідник поділяє каламбур на чотири категорії з точки зору їхньої формальної організації за рівнем фонетичної та графічної схожості:

1. омонімія/омонімічні каламбури (однакові звуки та написання, але різне значення);
2. омофонія/омофонічні каламбури (однакові звуки, але різне значення та написання);
3. омографія/омографічні каламбури (однакове написання, але різні звуки та значення);
4. паронімія/паронімічні каламбури (слова схожі за звуками, але різні за значенням та написанням) [40, с. 128].

Крім того, дві формально схожі лінгвістичні структури можуть розходитися, що створює передумови для виникнення горизонтального та вертикального каламбуру. Вертикальний каламбур ґрунтується на одноразовому вживанні мовної одиниці з різними значеннями. Горизонтальний каламбур, у свою чергу, ґрунтується на множинному використанні каламбурів: спершу – в одному значенні, потім – в іншому [40, с. 128].

Дослідник Й. Бадер розширив наявні класифікації каламбуру, запропонувавши власні класифікаційні підходи:

1. складений каламбур – вираз, що містить два або більше каламбурів одночасно;
2. рекурсивний каламбур – різновид мовної гри, значення другого елемента якого стає зрозумілим лише за умови правильного тлумачення першого елемента каламбуру;
3. візуальний каламбур – різновид мовної гри, комічний ефект якого досягається через зображення [32, с. 56].

У процесі нашого дослідження пропонуємо наступну класифікацію каламбурів:

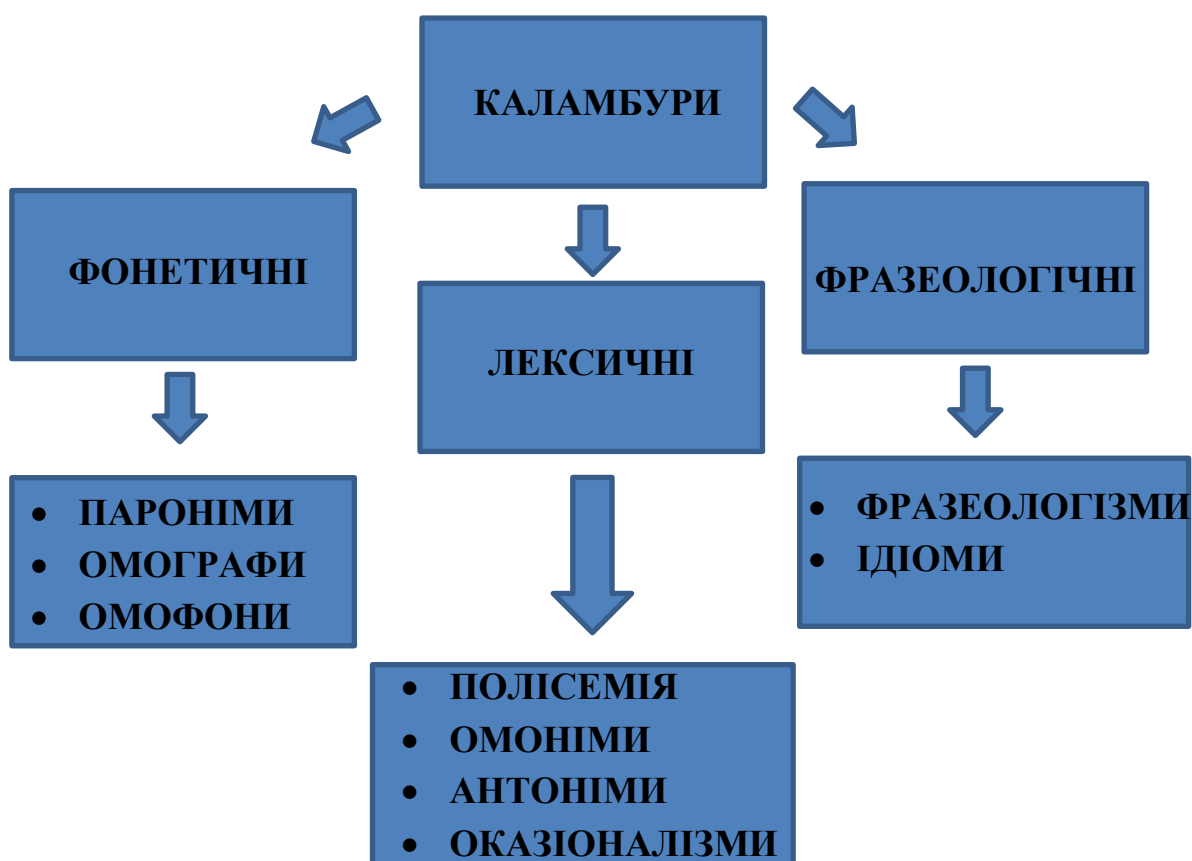


Рис. 1.2. Класифікація каламбурів

Каламбур як різновид мовної гри також виконує низку важливих функцій. За німецьким дослідником Езме Вінтер-Фромелем, основна функція каламбуру – розважальна (досягнення гумористичного ефекту та вплив на слухачів). Окрім цього, каламбур виконує низку соціальних функцій (формування образу мовця, регулювання відносин між мовцем та слухачем, взаємодія через спільний естетичний досвід) та мотиваційних або дидактичних (підвищення зацікавленості та уваги учнів, каламбур як техніка для кращого запам'ятовування висловлювань мовця або спосіб впливу на свідомість) [66, с. 14].

На сьогодні каламбур залишається об'єктом лінгвістичних досліджень завдяки своїй багатofункціональності та гнучкості, що, в свою чергу, зумовлює різноманітність підходів до його визначення та класифікацій.

1.2.2. Мультиmodalьні каламбури

Сучасне спілкування зазнало суттєвих змін, набувши мультиmodalьного типу. Це явище мультиmodalьності – взаємодії декількох соціальних та культурних семіотичних модусів. Модус – знакова система, інтерпретація якої відбувається через певні залучені перцептивні процеси [52, с. 28]. Тобто, такий тип спілкування передбачає залучення декількох знакових (семіотичних) модусів, інтерпретація яких проходить через перцептивні процеси. Комунікація між адресатом та адресантом реалізується на різних каналах сприйняття інформації: зоровому, звуковому, тактильному, смаковому, нюховому тощо, що створюють багатозначну систему значень. Електронне листування – багатокomпонентна структура, що поєднує в собі як вербальні, так і невербальні (зображення, аудіо-, відеофрагменти, елементи графічного дизайну, діаграми, графіки тощо) компоненти. Специфіка онлайн-спілкування також виявляється у

функціонуванні мовних одиниць на лексичному, граматичному, синтаксичному та фонетичному рівнях [26, с. 90]. Явище мультимодальності простежується і в мемах з каламбурною складовою (креолізованих або мультимодальних мемах) як в одному із засобів прояву комунікації. З цього випливає, що мультимодальні каламбури – «комбінація двох гетерогенних частин: вербальної (мова/мовлення) та невербальної (знакові системи)» [62, с. 89].

Залучення візуального компонента як невід'ємної частини мультимодального каламбуру обумовлює необхідність його окремого аналізу в контексті сприяння комунікативного ефекту. Зображення у креолізованому (полікодованому) тексті зрідка посідає чільне місце, проте завжди є значущим з когнітивної точки зору: передача інформації через два модуси, що різняться (вербальний та візуальний), значно полегшує її сприйняття реципієнтом. Візуальний компонент переважно завжди доповнює повідомлення, трансформує сприйняття вербальної передачі інформації [61, с. 145]. Порушуючи проблему послідовності створення вербального та візуального компонентів, Нільсе М. Перейра підкреслює, що «текст передуює появі зображень. Проте, в деяких випадках можливий і зворотний процес». «Візуальні елементи мультимодального тексту – своєрідні переклади, оскільки методи ілюстраторів у більшості випадків збігаються із застосованими методами перекладачів під час роботи з текстом. Процес створення зображень корелюється із вербальним процесом перекладу» [59, с. 105-106].

Такі теоретичні дослідження дають підстави стверджувати, що зображення як візуалізація каламбуру виконує дві функції: 1) творчу (сприяння візуального компонента появі другого зіставного компонента як доповнення смислу в мовній частині); 2) підсилювальну (значення каламбуру закладені в його вербальній частині, а візуальний компонент слугує лиш засобом підсилення гумористичного ефекту) [62, с. 91].

Зауважимо, що мультимодальний каламбур недоречно ототожнювати з проявом мовної гри в її традиційному розумінні. Оскільки в структурі такого каламбуру залучені знаки різних семіотичних кодів, доречніше класифікувати

його як різновид інтерсеміотичної гри. Мультимодальні каламбури, так само як і лінгвальні, виконують низку функцій, сприяючи при цьому «ефекту когнітивного контрасту». Серед функцій мультимодальних каламбурів: 1) залучення уваги реципієнта до автора повідомлення та власне комунікативного змісту; 2) стимулювання когнітивної діяльності через інтерсеміотичне поєднання елементів; 3) сприйняття інформації як достовірної через знайомі семіотичні елементи [62, с. 89].

Зважаючи на це, перекладознавиця Рітта Ойттінен спирається на концепт багатомовності (гетероглосії). Вона зазначає, що «взаємозв'язок між вербальним та візуальним рядом функціонує в тексті як форма діалогу, яка конструюється в уяві читача. Читач не діє в якості пасивного спостерігача, а виступає повноправним учасником комунікації, взаємодіє з текстом, який спільно створюють автор та ілюстратор через поєднання вербальних та візуальних образів». Таким чином, феномен багатомовності (гетероглосії) «виконує функцію комунікативної ситуації, в якій зображення вважається невід'ємним елементом такої комунікативної моделі та має бути обов'язково враховане в процесі перекладу» [58, с. 100]. Під час процесу перекладу мультимодальних каламбурів візуальний компонент істотно впливає на інтерпретацію вербальної інформації, а отже – і на перекладацьке рішення. Навіть при наявності розбіжностей між обома семіотичними кодами, кожен із них впливає на сприйняття іншого. Відповідно, рішення перекладача залежить від отриманої інформації з обох знакових систем [51, с. 81].

З огляду на вищевикладене, будь-який графічний елемент, що супроводжує каламбур, здатен в деяких випадках змінювати зміст інформації. Якщо цей елемент у певний спосіб трансформує значення того чи іншого слова, його значення може набувати додаткових відтінків, що виходить за межі буквального перекладу [50, с. 2].

На відміну від лінгвальних мультимодальні каламбури становлять ще більший виклик для перекладачів. Необхідність забезпечення семантичної та прагматичної узгодженості між вербальним та візуальним компонентами як

одна з найбільших перекладацьких труднощів доповнюється знанням культурної специфіки. Зазвичай розрізняють два типи взаємодії між текстом та зображенням: 1) обидві несумісні концептуальні структури в каламбурі передаються вербальними засобами, а візуальний елемент слугує засобом доповнення та підсилення комунікативного ефекту каламбуру; 2) одна із несумісних концептуальних структур передається вербальним засобом, а інша – лише через зображення, що відіграє важливе значення в передачі гумористичного ефекту та становить певні складнощі в продукуванні слів та образів у мові перекладу для мовознавців-перекладачів [52, с. 34].

У випадку часткової креолізації тексту вербальна частину каламбуру є відносно автономною і не залежить від зображення. Невербальний компонент лише доповнює повідомлення та не є обов'язковим для сприйняття змісту. Натомість вербальна та невербальна частини текстів з повною креолізацією не здатні функціонувати окремо. Вербальна частина має пряме відношення до зображення та посиляється на нього; невербальна частина відіграє важливу роль у побудові загальної структури таких текстів [25, с. 168-169].

1.3. Стратегії перекладу каламбурів

Перекладознавство як лінгвістична наука вже давно займається питанням перекладності та неперекладності. Перекладність/неперекладність бере свій початок ще з початку зародження перекладацького процесу, охоплюючи низку аспектів, що тісно пов'язані з мовою. У той час, поки одні теоретики стверджують про повну перекладність, а інші – про повну неперекладність, ідея неповного (частково) перекладу/неможливості перекладу набуває дедалі більшого наукового визнання [22, с. 13].

Наразі неприйнятно сприймати неперекладність як абсолютну поразку передачі оригінального задуму в мові перекладу. Натомість поняття

неперекладності трактується як нездатність точно відтворити зміст мови оригіналу в мові перекладу [22, с. 13].

З огляду на це, переклад каламбурів становить велику проблему для перекладачів, оскільки поєднує в собі лінгвістичні, стилістичні та культурні особливості, котрі подеколи не мають відповідників в цільовій мові та спонукають фахівців до нетипових та креативних перекладацьких рішень.

Контекстуальне та культурне підґрунтя – важливі складові під час здійснення перекладу. Без належного розуміння цих елементів перекладач ризикує втратити сенс каламбуру. Багатозначність та непряме мовлення – одна з перешкод, що ускладнює передачу комічного та іронічного ефекту [21, с. 310].

На якість перекладу впливають дискурсні особливості, культурний контекст, комунікативні, структурні та семантичні аспекти каламбуру як стилістичного засобу [20, с. 111].

Одна з найбільших проблем при перекладі каламбуру полягає в міжмовній та внутрішньомовній асиметрії. Мови відрізняються одна від одної за своєю семантичною структурою: слова у вихідній мові можуть мати декілька значень, а у цільовій – або лише одне, або взагалі інші значення; навіть якщо слова як у вихідній, так і в цільовій мовах, мають схоже синонімічне значення, вони можуть відрізнятися за емоційним та стилістичним забарвленням [39, с. 140]. Існують міжмовні відмінності на фонологічному (звуковому) та графемному (письмовому) рівнях, тотожність яких забезпечує необхідну передумову для створення каламбуру [39, с. 141].

Якщо перекладаючи звичайні тексти перекладачі акцентують увагу саме на передачі змісту при перекладі на цільову мову, то при перекладі каламбурів перекладачам доволі часто доводиться повністю змінювати не тільки сенс вислову, але й саму форму (наприклад, подібне звучання), оскільки форма важливіша за зміст та є основним чинником, який забезпечує досягнення комічного ефекту. Цілком логічно, що в цільовій мові точні відповідники, які мали б ті самі значення або звучали подібно, можуть бути відсутні [3, с. 14].

У такому разі перекладач має зробити вибір на користь змісту, але відмовитись при цьому від передачі каламбуру, або ж зберегти стилістичний засіб, тобто каламбур, за умови втрати його оригінального змісту та значення [3, с. 15].

У перекладознавстві вченими-лінгвістами сформовано кілька підходів, серед яких виокремлюють різноманітні перекладацькі стратегії.

За Ф. Гайбертом стратегії перекладу каламбуру включають:

1. переклад каламбуру каламбуром: каламбур у вихідній мові зберігається в перекладі цільової мови.

2. неможливість перекладу каламбуру каламбуром: втрата гумористичної складової, що присутня у вихідній мові, при перекладі на цільову мову; опущення – один із прийомів перекладу.

3. переклад каламбуру за допомогою перекладацьких рішень: перекладач використовує коментарі, пояснення, виноски тощо [1, с. 241].

Серед найпоширеніших стратегій перекладу виділяють наступні: 1) каламбур вихідної мови перекладається каламбуром на цільову мову з незначними семантичними та текстовими відхиленнями; 2) каламбур вихідної мови перекладається некаламбурною складовою на цільову мову зі схожим значенням; 3) каламбур вихідної мови перекладається засобом вираження на цільову мову з метою збереження комунікативного ефекту; 4) фрагмент тексту, що містить каламбурну складову, опускається при перекладі на цільову мову; 5) каламбур вихідної мови перекладається із збереженням оригінального змісту на цільову мову без жодних адаптацій та змін; 6) введення каламбуру в текст вихідної мови, який раніше не містив каламбурної складової (компенсація); 7) введення нового текстового фрагмента у цільову мову (додавання); 8) перекладацькі коментарі у вигляді пояснювальних приміток, коментарів, виносок тощо [40, с.134].

Окрім наведених вище перекладацьких стратегій, філологи виділяють лексичні перекладацькі трансформації як запоруку успіху перекладу: 1) генералізація (заміна терміна з вузьким поняттям на більш узагальнений

термін); 2) заміна (використання доцільного відповідника у цільовій мові); 3) смисловий розвиток (пояснення змісту шляхом додавання логічно пов'язаних між собою слів); 4) транскрипція (відтворення слів засобами фонетичної системи в цільовій мові); 5) калькування (дослівний переклад); 6) описовий переклад (передача змісту та значення шляхом пояснень) [1, с. 242].

Проаналізувавши низку практичних досліджень із залученням аналізу перекладацьких стратегій мультимодальних каламбурів, науковці в галузі перекладу каламбурів дійшли висновку, що найбільш вживаними стратегіями є: 1) прямий (буквальний) переклад внаслідок якого вербальна частина перекладається прямим відповідником, в той час як невербальна частина не зазнає жодних змін та адаптацій. Використання таких лексичних відповідників не гарантує збереження прагматичної складової каламбуру; 2) компенсація, що передбачає зміни в одному з модусів (вербальному або невербальному); 3) нульовий переклад внаслідок якого вербальна частина каламбуру не зазначає зовсім або зазнає часткових змін у своїй первинній формі, при цьому невербальна частина також залишається без змін; 4) опущення як вилучення невербальної частини вихідного каламбуру. Вербальний компонент може бути збережений або так само вилучений [62, с. 92-94]. Інколи застосовують стратегію «подвійного перекладу» як трансформацію обох модусів вихідного мультимодального каламбуру [61, с. 150].

Каламбур як стилістичний засіб передбачає використання низки стратегій перекладу в залежності від можливостей цільової мови. Вибір таких перекладацьких стратегій залежить від прагматичних цілей перекладу та конкретної ситуації в межах якої здійснюється переклад.

Висновки до розділу 1

Перший розділ нашого дослідження присвячено теоретичному осмисленню феномена мему та каламбуру як явищ сучасної попкультури.

1. У процесі дослідження було з'ясовано, що концепт «мем» зазнав трансформацій: від свого біологічного розуміння, сформульованого Р. Докінзом, до важливої культурної складової в інтернет-просторі. Мем – одиниця культурної інформації, здатна до швидкої реплікації внаслідок наслідування. Розглянуто основні підходи до класифікації мемів, зокрема за типом подачі та сприйняття інформації (текстові/вербальні, ілюстративні/невербальні, креолізовані/комплексні, відеомеми), за характером впливу на реципієнтів (симбіотичні та паразитичні меми) тощо. Прецедентність, посилення на конкретний культурний чи історичний контекст, посідає ключове місце серед їхніх характеристик. Меметичний контент охоплює широкий спектр функцій – від розважальної до пропагандистської, політичної, соціокультурної тощо. Меметична зброя як наслідок впливу на свідомість громадськості у період російсько-українського протистояння стала важливим засобом комунікації та маніпуляції в інформаційному середовищі.

2. Феномен «каламбур» як форма мовної гри та елемент створення мемів пов'язують з австрійським філософом Людвігом Вітгенштейном. На сьогодні в лінгвістиці відсутнє універсальне визначення цього явища, що зумовлено численними підходами до тлумачення та багатозначністю терміна. Науковці визначають його як «мовну гру», «словесний дотеп», «лексичну багатозначність», функція якого – забезпечення комічного ефекту. Д. Делабастіта запропонував одну з найбільш уживаних класифікацій каламбурів за фонетичною та графічною подібністю (омонімічні, омофонічні, омографічні, паронімічні каламбури), а також за рівнем їхньої структурної організації (вертикальні та горизонтальні каламбури). Існують й інші класифікації каламбурів за типом їхнього утворення: каламбури, побудовані на двозначності, подібності звучання, частковій подібності, інверсії, а також

складені, рекурсивні, візуальні каламбури тощо. На основі нашого дослідження каламбури поділяються на фонетичні (пароніми, омографи, омофони), лексичні (полісемія, омоніми, антоніми, okazіоналізми), фразеологічні (фразеологізми, ідіоми). Каламбури виконують не лише гумористичну та розважальну функцію, але й сприяють залученню уваги реципієнтів, сприйняттю та запам'ятовуванню інформації, комунікації між мовцем та слухачем, формують образ мовця. Каламбур як лінгвістичний феномен виконує важливу роль у побудові мемів, сприяє формуванню їхнього змісту та прагматичного впливу.

3. Окреме місце в дослідженні займають мультимодальні каламбури, оскільки становлять головне дослідження нашої наукової розвідки – аналіз мемів із каламбурною складовою. Мультимодальна форма спілкування посприяла утворенню мультимодальних каламбурів – двох несумісних знакових систем текст та зображення яких безпосередньо взаємодіють один із одним, мають творчу та підсилювальну функції. Окрім зазначених функцій, зосереджують увагу реципієнтів на повідомленні, активізують когнітивну діяльність, сприяють «семіотичній довірі». Спираючись на концепт гетероглосії, невербальна складова доповнює та формує провідне повідомлення мультимодального каламбуру в текстах з повною креолізацією, зміст яких можливо інтерпретувати лише за наявності обох знакових систем. Перекладачі мають обов'язково враховувати як вербальний, так і візуальний елемент під час здійснення перекладу. Відсутність перекладацьких стратегій ускладнює процес його реалізації.

4. Проблема перекладу каламбурів – один з найбільших викликів для перекладачів внаслідок складної семантичної, фонологічної та графемної структури каламбурів та відсутності відповідників в цільовій мові, що спонукають перекладачів до креативного прийняття рішень. Доволі часто перекладачі обирають між збереженням форми чи змісту, а подеколи жертвують одним заради іншого. Серед низки стратегій перекладу каламбуру як стилістичного засобу виокремлюють наступні стратегії: 1) пошук еквівалента; 2) описовий переклад; 3) заміна; 4) опущення; 5) калькування; 6)

компенсація; 7) додавання; 8) перекладацький коментар. Серед лексичних трансформацій застосовують генералізацію, заміну, смисловий розвиток, транскрипцію тощо. Вибір перекладацької стратегії залежить від багатьох чинників, серед яких прагматична мета перекладу, особливості цільової мови та культурна складова. Особливу увагу привертають перекладацькі стратегії мультимодальних каламбурів, серед яких найчастіше використовують: 1) буквальний переклад; 2) компенсацію як трансформацію; 3) нульовий переклад; 4) опущення; 5) подвійний переклад.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕКЛАД МЕМІВ В ЇХ ДІЯЛЬНІСНОМУ ВИМІРІ

2.1. Обґрунтування й опис ретроспективного експерименту

Донині сучасне перекладознавство досліджує переклад як складне та лінгвістичне поняття. Висунувши низку наукових та лінгвістичних теорій в галузі перекладознавства, лінгвісти дійшли різноманітних висновків щодо перекладу як науки, міжмовної комунікації, перцептивної та продуктивної діяльності тощо. З часом переклад набув нових цінностей та розширив сферу знань, посприявши розподілу між перекладом як перекладацьким процесом та власне перекладом (перекладеним текстом) як результатом цієї діяльності. У процесі нашої дослідницької розвідки, подальшого проведення та аналізу експерименту, пропонуємо розглядати переклад з точки зору когнітивної діяльності перекладача.

З огляду на взаємозв'язок мовленнєвих та когнітивних процесів як одного з компонентів перекладацької діяльності, психолінгвістика стає все більш поширеним явищем в межах перекладознавства та дослідження мисленнєво-мовленнєвих процесів людини. Психолінгвістичний підхід до перекладу дозволяє досліджувати мовну систему та механізми її опанування людиною [10, с. 9].

Метод аналізу вербальних протоколів займається саме розпізнаванням когнітивних процесів вербалізації. «Вербальний протокол» – це зміст даних під час виконання завдань «говоріть уголос» або «міркуйте уголос» респондентами. Зібрані протоколи, в свою чергу, формують базу даних для подальшого аналізу та досліджень. Перевагою є те, що висновки щодо когнітивних даних не потребують їхнього конвертування на кількісні показники [47, с. 1].

На думку Ани Марії Рохо, попри наукові досягнення в галузі теорії перекладу, знань про когнітивні особливості, що відбуваються в мозку

перекладача, недостатньо. Про це свідчить нездатність досягти того рівня перекладу із застосуванням автоматизованих систем, що відповідає рівню «людського» перекладу. Мовознавці лише віднедавна зацікавилися впливом перекладу як процесу на когнітивну систему людини [63, с. 723].

Незважаючи на скептичні відгуки та критику, гіпотеза лінгвістичної відносності, або гіпотеза Сепіра-Ворфа спричинила науковий прорив, вплинувши на тлумачення лінгвістичних, філософських, психологічних, антропологічних концепцій тощо [6, с. 38]. Американські мовознавці пояснюють свою гіпотезу наявністю тісного, нерозривного зв'язка між мовою та мисленням. Саме тому представники різних мовних спільнот по-різному сприймають навколишню дійсність та інтерпретують її [6, с. 39]. Такий постулат релевантний теорії перекладу, оскільки сам процес перекладу не обмежується заміною слів однієї мови іншою мовою. Перекладач змушений враховувати відмінності, притаманні мовним спільнотам, що ускладнює роботу під час пошуків повної еквівалентності між оригіналом та перекладом.

Мовознавець Вільгельм фон Гумбольдт наголошував на нерозривності зв'язку між мовою та культурою, що формує національну ідентичність народу, породжує мовну свідомість під впливом процесів мислення людини. Аналізуючи зв'язок між думкою, мовою та мовленням, вчений зробив висновок, що мова – «це не лише інструмент для ведення комунікації, але й засіб формування думки, закладений в основі людського буття як умова формування поглядів на навколишній світ». Внутрішній інтелектуальний процес набуває нового вираження через призму мовлення. Відповідно до цього, мовознавець Фердинанд де Соссюр розрізняє поняття «мова» та «мовлення». За дефініцією вченого, мова – результат утворення знакової системи впродовж історичного розвитку. Мовлення, на його думку, є реалізацією цієї знакової системи в комунікативному акті [13, с. 38].

Бенджамін Лі Форт, у свою чергу, проголошує мовну систему «не лише провідним засобом у вираженні ідей, але й інструментом їхнього формування, орієнтиром для розумової діяльності людини та аналізу». Світ, за його

визначенням, «калейдоскоп незв'язних вражень, що потребують впорядкування. Саме мова виконує роль когнітивного інструмента, що класифікує явища та поняття, формує уявлення» [55, с. 212].

Аналізуючи саму суть перекладу, мовознавці Ейгер Г. В. та Безугла Л. Р. характеризують переклад як «мовленнєво-розумову діяльність», а процес перекладу – як комунікативний акт між відправником та одержувачем інформації. Зазначена термінологія надала науковцям можливість розробити покрокові етапи перекладацького процесу, згідно з якими перекладачі повинні: зрозуміти зміст повідомлення на мові оригіналу, відтворюючи в свідомості реальну ситуацію, представлену повідомленням (цей етап перекладу подібний до процесу сприйняття мовлення в межах однієї мови); передати осмислену ситуацію через засоби іншої мови (такий етап перекладу порівнюється з формуванням мовленнєвого висловлення в межах однієї мови). Підсумовуючи, переклад як діяльність має ототожнюватися з загальними механізмами мовленнєвої поведінки, а його реалізація – з психологічними процесами розуміння та мовлення [8, с. 14].

У галузі когнітивістики існують методи дослідження перекладу як процесу та зберігання інформації в пам'яті перекладача. Відмінності в моделях обробки інформації людиною призвели до поділу типів систем збереження та забезпечення утримання інформації. Варто зазначити, що інформація, яка залишається в пам'яті, значною мірою залежить від часових проміжків з моменту сприйняття та власне відтворення даної інформації, які відіграють значну роль при визначенні типу вербалізації. Шведський психолог Андерсон Ерікссон та американський вчений Герберт Саймон, дослідники в області когнітивної психології та вербалізації мислення, класифікують інтроспективні та ретроспективні методи, які мають специфічні особливості, що різняться між собою. За визначенням науковців, «інтроспективний метод передбачає одночасну вербалізацію (вираження думок) із виконанням завдання, а ретроспективний метод – вербалізацію наприкінці завершення завдання» [43, с. 218]. У межах нашого дослідження переважає саме ретроспективний метод як

основа практичної реалізації дослідницького задуму. Таким чином, метод ретроспекції, на який ми звертатимемо увагу впродовж усього дослідження, ґрунтується на збереженні певної частини мисленнєвого процесу в довгостроковій пам'яті індивіда. У випадку формування звіту щодо ходу думок людини одразу після виконання завдання, у короткочасній пам'яті залишаються певні фрагменти думок, які можливо простежити. Для відновлення того, що вже відклалося в пам'яті, пропонують користуватися «підказками», збереженими у свідомості під час згадування інформації, як і в момент першого її сприйняття. Такі «підказки» сприяють процесу згадування та запобігають утворенню плутанини учасниками. Відповідно, їхнє застосування, що стосується опису думок відразу ж після завершення завдання, сприяє розробці надійніших ретроспективних звітів [42, с. 149]. «Відтермінована ретроспекція» (delayed retrospection) як різновид ретроспективних методів має місце в будь-який момент після завершення завдання, проте інтервал між початком дії та ретроспективним аналізом є ключовим. Тривалий розрив збільшує шанси викривленої, неповної інформації або відсутності валідності. Саме через часові інтервали між виконанням дії та її аналізом ретроспективні методи поступалися використанню інтроспективних та вважалися менш надійними. Це пояснювалося тим, що «ретроспекція може призводити до втрати певних деталей або до їхнього спотворення через неточне відтворення інформації» [48, с. 518]. Ба більше, ретроспекція має обмеження щодо повноти відтворення інформації, особливо в довготривалих видах діяльності, як-от переклад [41, с. 179]. Фіксація мисленнєвого процесу впродовж інтроспективного методу, навпаки, менш вразлива до впливу зовнішніх чинників. Це одна з переваг застосовувати саме цей метод в дослідженнях. Проте, метод ретроспективного аналізу подеколи є єдиним можливим варіантом [47, с. 6].

Науковиця Іда Рамбек серед переваг ретроспекції виокремлює автентичність досліджуваного процесу, оскільки інтроспекція внаслідок паралельного аналізу вербалізації здатна спотворити обґрунтованість мислення перекладача [60].

З огляду на вищезазначене, наступним етапом нашого дослідження в цьому підрозділі є інтернет-меми у поєднанні з каламбурами як динамічне комунікативне явище, що поєднує низку вербальних, візуальних та культурних компонентів. Особлива увага зосереджена на об'єкті нашого експерименту, а саме на перекладених мультимодальних каламбурах у межах цифрового дискурсу. Мультимодальні каламбури спираються на доволі нетипові комбінації слів, представлені візуальною складовою, що передбачають високий рівень креативності перекладача. У більшості випадків, за умови відсутності прямого відповідника, перекладачеві потрібно створити нову мовну одиницю, що відповідає прагматичним функціям мультимодального каламбуру, вдатися до трансформацій мовних засобів у цільовій мові, або ж взагалі відмовитися від комунікативної складової каламбуру шляхом опущення. Задля досягнення мети нашого дослідження нами було проведено ретроспективний експеримент, учасники якого отримали завдання перекласти добірку мемів, звертаючи увагу на збереження комічного ефекту та мовної гри. Аналіз перекладів такого експерименту дозволить виявити перекладацькі стратегії, що були застосовані учасниками експерименту, та чи відповідають вони «перекладацьким перемогам» та/або «перекладацьким поразкам».

У контексті діяльнісно-інтерпретативного підходу до перекладу, головним є процес відтворення мовленнєвої діяльності оригінального повідомлення перекладачем. З точки зору когнітивістики, переклад – це реалізація взаємодії мовленнєвих та когнітивних механізмів перекладача в межах його психологічних особливостей [11, с. 25]. Психолінгвістичний аспект перекладу дозволяє розглядати перекладацьку діяльність як спробу дослідження розумових процесів перекладачів [11, с. 30].

За основу нашого експерименту була взята методологія Даніеля Гіла, що трактується як «Інтегроване звітування про проблеми та рішення» (Integrated Problem and Decision Reporting). Така методика застосовувалася переважно в освітньому процесі, а згодом набула популярності в галузі перекладу, мета якої – «збір перекладацьких даних викладачами про перекладацькі стратегії,

труднощі, їхнє вирішення та прогрес учнів, що здійснювалися під час виконання перекладу». До основних стадій такої методики входять: 1) звітування (письмове обґрунтування проблем та перекладацьких рішень студентами); 2) аналіз (оформлення коментарів до кожного виконаного завдання студента); 3) відгук викладача» [45, с. 7].

На основі цього нами було проведено власний ретроспективний експеримент, відмінність якого з методикою Данієля Гіла полягає у відсутності коментарів студентів щодо перекладацьких рішень та проблем до виконаних перекладів. Натомість, наявний їхній детальний аналіз координаторами експерименту. На початковому етапі всі завдання та матеріали надсилалися учасникам на електронні пошти. Кожне із завдань, що містило в собі вербально-візуальні матеріали (меми) з елементами каламбуру та двозначності, супроводжувалися інструкціями з виконання:

1. Ознайомтеся, будь ласка, з матеріалами, прикріпленими у файлі.
2. Виконайте переклад текстових елементів українською мовою, звертаючи увагу на супроводжуючий невербальний компонент та збереження комічного ефекту мультимодального каламбуру.

На наступному етапі учасники експерименту надсилали свої виконані переклади на подальше опрацювання координаторам. Подальший аналіз надісланих перекладів здійснювався з метою охарактеризування перекладацьких стратегій та підходів до перекладу мультимодальних каламбурів.

В експерименті взяли участь 18 здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського рівня) вищої освіти Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна факультету іноземних мов. Такий вибір учасників зумовлений фаховою підготовкою, достатньою наявністю знань та рівнем володіння англійською мовою, що дозволяють їм працювати з таким типом перекладу. За розподілом студентів на непрофесіоналів, професіоналів та напівпрофесіоналів у галузі перекладознавства, ми дійшли висновку, що учасники нашого експерименту належать до категорії напівпрофесіоналів,

оскільки вважаються студентами старших курсів у закладах освіти з підготовки фахівців перекладу, або ж практикуючими перекладачами з певним досвідом [54, с. 179]. Напівпрофесійні перекладачі мають базові знання та навички, сформовану перекладацьку компетентність, проте все ще можуть стикатися з певними труднощами [53, с. 9].

Матеріалом ретроспективного експерименту виступають вербально-візуальні меми, запозичені з мережі Інтернет та побудовані на мовній грі, зокрема каламбурах. Тобто, мультимодальних каламбурах. Загалом завдання містило 9 мемів із залученням каламбурів. Завдання виконувалося в індивідуальному форматі.

2.2. Результати експерименту з перекладу мемів з каламбурною складовою

У процесі аналізу запропонованих респондентами перекладів мультимодальних каламбурів, ми будемо спиратися на класифікацію перекладацьких стратегій, розроблену Д. Делабастітою.

(1) Відповідно до першої стратегії перекладу каламбуру мови оригіналу каламбуром мови перекладу з незначними структурними відхиленнями, найбільш успішними вважаються ті переклади, в яких вдало збережено каламбур як мовну гру та досягнуто гумористичного ефекту попри незначні зміни. Невербальний модус, у свою чергу, залишається без жодних змін. Прикладом реалізації такої стратегії нашого експерименту слугує чимала кількість перекладів, що демонструють повну перекладацьку перемогу. В одному з мультимодальних каламбурів превалує фонетична трансформація одиниць мови та їхнє протиставлення одна одній. Фонетичний каламбур утворено шляхом поєднання паронімічних лексичних одиниць *Spain/pain* як перехід від буквального до метафоричного сенсу. Топонім *Spain* сприймається реципієнтом як інформація про місце проживання мовця, однак непередбачуване уточнення *But the S is silent* зумовлює повне переосмислення поданої інформації: *Spain* → *rain*. Перша частину змісту суперечить другій, що

розкриває справжній комунікативний намір мовця – повідомлення про пригнічення емоційного стану. Невербальний модус також доповнює та формує прагматичний ефект фонетичного каламбуру, а вираз обличчя мовця абсолютно точно зображує його внутрішній стан, тим самим підкріплюючи вербальний компонент. Таким чином, невербальна семіотична система доповнює та забезпечує іронічний ефект каламбуру. Буквальний переклад мему мови оригіналу із збереженням каламбурної складової є майже неможливим, оскільки при буквальному перекладі каламбур повністю втрачається, а гумор не продукується. До того ж, у цільовій мові відсутні топоніми відповідно до яких було б можливим застосувати схожі трансформації як у вихідній мові. Відповідно до цього, респонденти знаходили креативні вирішення проблеми, звертаючись до трансформацій та адаптування як топоніма, так і самої мовної гри загалом, змінюючи їх повністю:



Рис. 2.1.



Рис. 2.2 [переклад учасника експерименту]

Учасник орієнтувався на структурну модель вихідного каламбуру, спираючись на залучення саме іноземних країн подібно до оригіналу. Серед

варіантів перекладу був «Більбао». Бачимо, що гумор закладено в самій назві міста. Про це свідчить відокремлення «бао» з його назви. Внаслідок розщеплення утворюються дві складові іронічного протиставлення: «біль» – зображення емоційного стану, що повністю відповідає задуму вихідного мультимодального каламбуру, та «бао», що умовно позначає те, чого бракує мовцеві. Проаналізувавши переклад респондента «Яке щастя жити у Більбао! Та лише «бао» немає в моєму серці», стає зрозуміло, що подібно до оригінального каламбуру, каламбур, переданий цільовою мовою, зберігає смисловий та прагматичний ефект через семантичне протиставлення. Вважаємо за потрібне також припустити, що лексична одиниця «бао» може містити в собі значення страви китайської кухні – булочок баозци/бао як символу смаку, задоволення, насолоди тощо. У зв'язку з цим відсутність «бао» в складовій топоніма набуває метафоричного значення. На тлі «болю» втрата «бао» сприймається мовцем чимось глибоким, що створює контраст між очікуванням (Більбао) та реальністю (біль). Попри те, що Більбао – це місто в Іспанії, а бао – китайська страва, структура каламбуру не порушується. Переклад зберігає його первинну форму, іронічне протиставлення між місцем та внутрішнім станом мовця. Однак, наше припущення семантичної багатозначності щодо тлумачення лексеми «бао» не є аргументованим та підтвердженим, оскільки відсутні конкретні свідчення того, що перекладач мав на увазі саме таку денотацію. До того ж, у свідомості респондента це могла бути лексема без конкретного змісту. Однак, такий підхід дозволяє лише поглибити аналіз та розширити межі креативного підходу до виконання завдання.

Наступний фрагмент мультимодального каламбуру ілюструє взаємозв'язок вербального та невербального модусів за принципом фонетичної подібності між антропонімом та вигуком. Каламбур полягає у репліці з діалогу “*Who, Ray?*”, що тлумачиться двозначно: 1) *Ray* (ім'я Рей); 2) вигук “*Hooray!*” («Ура!») в якості вираження радості, піднесення тощо:



Рис. 2.3.



Рис. 2.4. [переклад учасника експерименту]

В українському перекладі каламбур вихідної мови перекладається фонетичним каламбуром цільової мови. Переклад було здійснено через фонетичну схожість омофонів, а саме: вигуку «Юху!» (з англ. *Yoo-hoo!*), що так само передає значення емоційної та експресивної конотації, з ім'ям чоловіка «Ю Ху». Як наслідок, виникає непорозуміння разом із комізмом випадкової радості з приводу сумної новини. Крім того, нова деталь – національність сусіда («сусід-китаєць») – в якості лексичної трансформації додавання підсилює прагматичний ефект каламбуру, створює підґрунтя для появи китайського імені «Ю Ху», що при перекладі на цільову мову збігається з вигуком «Юху!».

Приклад іншого мультимодального каламбуру відображає лексичну омонімію слова *chip* у двох його різних за денотацією значеннях: 1) «чип» (мікросхема); 2) «чипси» (смажена картопля):



Рис. 2.5.

- *Я чула, що уряд вживлює **чип** всередину кожної людини...*
- *Сподіваюсь, Дейл теж йде в комплекті!* [переклад учасника експерименту]

Переклад відтворює першу стратегію каламбуру: мовну гру повністю збережено шляхом відтворення алюзії на героїв мультфільму «Чіп і Дейл». Заява про «чипи» набуває жартівливого характеру внаслідок омонімії та зіставлення двох значень одного слова. Переклад орієнтований на впізнаваний культурний контекст, що сприяє несподіваному заміщенню значень. Формально структура каламбуру зазнає змін, але з точки зору продукування прагматичного ефекту, каламбур залишається подібним до оригіналу.

У трьох проаналізованих перекладах невербальна складова не зазнає жодних змін, проте відповідає формі та змісту каламбуру вихідної мови при перекладі на цільову мову, що свідчить про перекладацьку перемогу.

(2). За другою перекладацькою стратегією, каламбурна складова мови оригіналу перекладається некаламбурною складовою мови перекладу. Внаслідок такої стратегії мовна гра не зберігається, попри спроби збереження змісту. Каламбур у наведеному прикладі ґрунтується на різниці між значеннями двох лексичних одиниць: 1) *alpha males* («альфа-самці»); 2) *alpha versions* («альфа-версії»). Іронія полягає у глузливому порівнянні «альфа-самців» із ненадійними та нестабільними «альфа-версіями» програмного забезпечення:



Рис. 2.6.

Коли чоловіки називають себе «ЛІДерами», мені чується помилка «валІДації» в контексті програмного забезпечення, невідповідності коду загальноприйнятим стандартам (гендерна рівність), які можуть вплинути на правильну роботу [переклад учасника експерименту]

При перекладі на цільову мову учасник експерименту створює нову асоціативну пару у межах двозначності однієї лексеми. Альтернативою є одиниці перекладу «лідер» та «валідація». Виокремлення для обох слів спільної морфеми «лід» слугує протиставленням між «лідером» та «валідацією» в контексті комп'ютерних програм як певної невідповідності до заданих вимог. Попри намагання наблизитися до оригіналу вихідної мови, структура каламбуру порушена, що призводить до його втрати в каламбурі цільової мови як наслідок опущення двозначності.

Ще один мультимодальний каламбур, переклад якого відповідає другій перекладацькій стратегії, виникає через використання омоніму *stable*, що має подвійну конотацію: 1) «стабільний/стійкий» (про психічний стан); 2) «стійло/конюшня».



Рис. 2.7.

- *Ти можеш бути психічно **стійкою**?*
- ***Стойкою?** Це ж для одягу [переклад учасника експерименту]*

У наведеному прикладі перекладач відмовляється від передачі каламбурної складової в мові перекладу, застосовуючи при цьому лексичну заміну слів. Замість омонімічного каламбуру за основу взято відтворення лексеми «стійка» в значенні меблів, що не має прямого відношення до психоемоційного стану людини. У результаті мовна гра, що ґрунтувалася на омонімії (двозначності) висловлення, втрачається, оскільки в мові перекладу зберігається відтворення лише одного смислового компонента. Переклад досягає реалізації комунікативного завдання, але втрачає каламбурну складову, що є запорукою успіху перекладу.

(3). Третя стратегія передбачає використання різноманітних стилістичних прийомів, що сприяють заміні каламбуру, проте виконують ту саму прагматичну функцію, що й каламбур вихідної мови. На основі вищезгаданого мультимодального каламбуру (див. рис. 2.1.) розглянемо один із запропонованих перекладів:



Рис. 2.8. [переклад учасника експерименту]

Варіант перекладу мультимодального каламбуру будується за такою ж моделлю як і в попередньому прикладі. Незважаючи на відсутність офіційної назви міста Ха, у свідомості реципієнтів вибудовуються певні асоціації з містом Харків. Така вкрай нетипова скорочена форма топоніма зумовлена його систематичним уживанням в соціальних мережах, побутовому спілкуванні тощо. Харків – одне з міст України, яке щодня страждає від ворога. Вигук «ха-ха», як одна з форм звуконаслідування сміху, в даному випадку зводиться нанівець умовами реального життя під час війни в місті, а каламбур та його прагматична функція досягаються контрастом між зовнішньою формою повідомлення та внутрішнім емоційним станом, що корелюється з вербальним та невербальним модусами оригіналу. Каламбур передано шляхом використання первинної ономапопеї «ха-ха», що досягає прагматичного ефекту, передає іронію.

(4). Згідно з четвертою стратегією перекладу за Д. Делабастітою, складова, що містить каламбур, опускається при перекладі. Таке перекладацьке рішення призводить до втрати гумористичного ефекту, що закладений в мові оригіналу. Ані каламбур як мовна гра, ані його прагматична функція при перекладі не зберігається.

Наявний приклад перекладу, що відповідає зазначеній стратегії, полягає у відтворенні лексичного каламбуру. Омонім *fine* як ключове слово має два несумісні значення в контексті каламбуру: 1) «добре» (прислівник); 2) «штраф» (іменник). Чоловік помилково інтерпретує напис на знаку як дозвіл на паркування:



Рис. 2.9.

- *Я ж бачив, що тут можна **паркуватися!***

Надпис на знаку: Паркування дозволено, але не безкоштовно [переклад учасника експерименту]

Як бачимо, елемент каламбуру *fine* опущено в перекладі на цільову мову. Замість відтворення двозначності або пропозиції аналогу з тією ж функцією, що в мові оригіналу, респондент лише передає інформацію про сплату послуги паркування, що не містить прагматичного ефекту та багатозначності. Комізм зникає через відсутність реалізації каламбуру як головної умови його виникнення.

На нашу думку, враховуючи той факт, що меми зазвичай складаються з 1-4 коротких фраз, вилучення перекладачем будь-якої з них, в тому числі, тієї чи тих, що містять в собі каламбур, може призвести до повного нерозуміння сутності цього мему, тому припускаємо, що стратегія 4 є не часто використаною саме для перекладу мемів.

(5). П'ята перекладацька стратегія полягає у відтворенні буквального (дослівного) перекладу каламбуру. Приклад вихідної мови ґрунтується на основі лексичного каламбуру через полісемію слова *appendix*: 1) «апендикс» (медичний термін); 2) «додаток» (до книги). Головну роль функціонування каламбуру відіграє саме невербальний модус, оскільки за участі

антропоморфізованих книжок друге значення мультимодального каламбуру не було б очевидним:

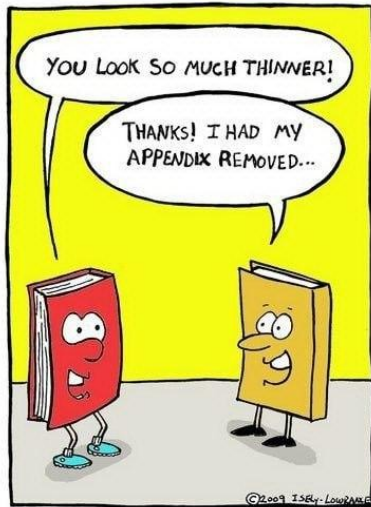


Рис. 2.10.

- *Ти дуже схудла!*
- *Дякую, мені всього- на-всього видалили **апендикс*** [переклад учасника експерименту]

Варіант перекладу передбачає буквальну передачу змісту каламбурної складової без жодних змін, переосмислення та адаптації в структурі перекладу на цільову мову. «Апендикс» – прямий відповідник терміну *appendix* мови оригіналу. За відсутності спроби компенсувати втрату двозначності, каламбур як стилістичний засіб сприймається лише за умови взаємодії з візуальною складовою, оскільки буквальний переклад терміну не має значення «додатку до книги» в українській мові. Буквальний переклад при цьому не зберігає каламбур як мовну гру, а лише зображує його структурну та лексичну форми.

Каламбур іншого прикладу ґрунтується на двозначному сприйнятті лексичної одиниці *elements* в значенні «хімічні елементи» та «риси характеру». У зображенні двозначність підсилюється саме невербальною семіотичною системою: елементи періодичної системи хімічних елементів утворюють слово *sarcasm*, що уособлює особистість мовця:



Рис. 2.11.

Компоненти моєї особистості:

SArCaSm [переклад учасника експерименту]

Респондент відтворює каламбур без жодних змін. Як графічна, так і змістова форми зберігаються при перекладі на цільову мову. Лексична одиниця перекладу «компоненти» відповідає лексичній одиниці оригіналу *elements* та відповідає подвійному значенню каламбуру вихідної мови.

Ще один приклад мультимодального каламбуру, що відповідає п'ятій стратегії перекладів, ґрунтується на лексичній двозначності/полісемії лексичної одиниці *duck* як наслідок продукування комічності. Комізм полягає в зображенні качки як прямого учасника діалогу між офіціанткою та відвідувачем, а не в якості страви на замовлення самого відвідувача: *“I’ll have the lasagna”*. Таким чином, *duck* у подвійному значенні «птаха» або «страва» – приклад ситуативного гумору. Гумористичний ефект виникає через певну невідповідність комунікативного акту: репліка офіціантки інтерпретується стандартно, однак невербальний модус змушує реципієнта переосмислити задумане. Таке явище характеризується неконгруентністю/несумісністю «між конкретним поняттям та абстрактною ідеєю або уявленням, до якого вони належать» [64, с. 59]. Таким чином, виникає дисонанс між очікуванням та реальністю:



Рис. 2.12.



Рис. 2.13

Буквальний переклад мультимодального каламбур відтворено без жодних змін із збереженням двозначності лексеми *duck*, що дозволяє реалізувати комічність ситуації. Вербальний модус повністю узгоджується з візуальним і відтворює гумор лише з урахуванням зображення. Переклад зберігає не лише полісемію, але й мультимодальну структуру мему, де вербальний і невербальний елементи взаємодіють між собою, утворюючи цілісну картину.

(б). Стратегія компенсації використовується у випадку, якщо є потреба відтворити втрачений гумористичний ефект шляхом додавання каламбуру як мовної гри в перекладі в іншому місці тексту, навіть за його відсутності в оригіналі. Розглянемо приклад мультимодального каламбуру вихідної мови (див. рис. 2.12.):



Рис. 2.14.

Обрана стратегія компенсації цілком імовірно свідчить про намагання респондента зберегти каламбур поза межами візуальної складової. У даному випадку каламбур не працює без невербального модусу, тому перекладач свідомо відійшов від буквального перекладу, створивши новий жарт у частині діалогу, який в оригіналі був відсутній: КАЧКОзнавство. Такий переклад не є успішним з перекладацької точки зору, оскільки каламбур відсутній, а компенсація як стратегія лише компенсує втрату мовної гри та гумору мови оригіналу.

(7). Сьома стратегія перекладу стосується безпосередньо введення нової інформації в текст як передумови розширення змісту. Така трансформація є переважно компенсаторною з точки зору певних міжмовних відмінностей. Один із респондентів пропонує наступний варіант перекладу вже згаданого нами мультимодального каламбуру вихідної мови (див. рис. 2.12.):

- *Доброго дня, я не знаю що обрати.*
- *А як щодо качки?*
- *Я теж віддам перевагу їй, бо дуже люблю мультик про Дональд Дака [переклад учасника експерименту]*

Каламбур мови оригіналу ґрунтується переважно на невербальній семіотичній системі, оскільки без візуальної складової інтерпретація гумору є доволі незрозумілою та нелогічною. Ймовірно через цю особливість учасник

нашого експерименту додав алюзію на Дональда Дака з метою компенсувати відсутність зображення та сформувати відповідні асоціації у реципієнтів. Водночас варто зауважити, що переклад є не зовсім вдалою інтерпретацією, оскільки двозначність оригіналу не зберігається в мові перекладу, а алюзія на качура з мультфільму трансформує першочерговий задум каламбуру, не передає комічність ситуації, що виникає між двома модусами.

Інший учасник експерименту пропонує переклад одного з мультимодальних каламбурів (див. рис. 3.1.), що відповідає даній стратегії:

Fine for Parking

- *Так я думав це комплімент за **ФАЙНЕ** паркування **ФАЙНОГО** хлопчика!* [переклад учасника експерименту]

У перекладі за основу було взято лексему «файне/файний» як відтворення подібності до англійського *fine*. Внаслідок міжмовної асиметрії перекладач створив новий жарт із додаванням нових елементів та інформації, що були відсутні в мові оригіналу, як логічне доповнення та збереження гумористичного ефекту. Тобто, зміст трансформується таким чином, що *fine for parking* сприймається не як штраф, а похвала за «файне» паркування. Частково даний переклад можна класифікувати за третьою стратегією, що передбачає використання тавтології як стилістичного засобу.

(8). Остання стратегія перекладу за Д. Делабастітою полягає у використанні перекладацьких коментарів у будь-якій формі: примітки, виноски, пояснення, зноски тощо. Така стратегія передбачає додаткові роз'яснення для читачів. Пропонуємо розглянути один із перекладів мультимодального каламбуру (див. рис. 3.1.):

«НЕ ПАРКУВАТИСЬ ЗАБОРОНЕНО»

Немов розділовий знак стерся з часом, напис став нечитабельним, та й чоловік зрозумів як міг

«Я думав, тут заборонено не паркуватись»

У перекладі аналізованого мультимодального каламбуру основна увага зосереджена на примітці перекладача: *«Немов розділовий знак стерся з часом,*

напис став нечитабельним, та й чоловік зрозумів як міг». Респондентом було прийнято рішення створити нову форму каламбуру, що відповідає першій перекладацькій стратегії, шляхом додавання перекладацьких пояснень як намір полегшити сприйняття мовної гри реципієнтами. На основі цього каламбур цільової мови ґрунтується виключно на візуальній складовій, що передує його тлумаченню. Введення пояснювального коментаря, що переносить комунікативну функцію комізму на його ситуативну значущість, компенсує неможливість збереження каламбуру вихідної мови.

Розглянемо варіант перекладу вже іншого аналізованого мультимодального каламбуру (див. рис. 2.7.):

- *Можеш тримати себе в шорах?*
- *В шорах? То ж для коней.*

**Шори – прикріплена поблизу очей коня ремінна упряж для того, щоб кінь не лякався*

**Тримати себе в шорах (фразеологізм) – тримати себе в руках*

Каламбур у запропонованому респондентом перекладі передано через фразеологізм, що притаманний цільовій мові в обох його значеннях: буквальному та переносному. Насправді за класифікацією перекладацьких стратегій аналізований переклад відповідає першій стратегії із залученням восьмої як додавання перекладацьких коментарів. Окремо винесені коментарі слугують метатекстом, що супроводжує переклад для повного розуміння реципієнтами. Пояснення, що не входять до складу діалогу, несуть в собі виключно інформативний характер у якості пояснень невідомих або малознайомих фразеологічних зворотів та лексем. Ба більше, додаткові пояснення від перекладача компенсують можливу втрату гумору для тих читачів, які не одразу інтерпретують його значення. Така стратегія забезпечує додаткові роз'яснення, що сприяють кращому розумінню, а також своєрідну комунікацію між перекладачем та читачами.



Рис. 2.15.

*Жінка: Я чула, що уряд вставляє **чипи** в людей...*

*Інша жінка: Сподіваюся, мені дістануться **Doritos**.*

чипи = чипси (chip = chips) [переклад учасника експерименту]

Мовна гра вихідної мови не має прямого еквівалента в цільовій мові, тому респондент скористався стратегією редакторської техніки шляхом пояснення та розширення змісту, залишаючи при цьому майже дослівний переклад, що супроводжується приміткою. Пояснення від автора стосується переважно *Doritos* – різновиду картопляних снєків. Такий підхід компенсує культурні та мовні розбіжності, допомагає реципієнту зрозуміти каламбур.

Таблиця 2.1.

Результати аналізу перекладів мультимодальних каламбурів учасниками ретроспективного експерименту

Типи стратегій	Відсоткове співвідношення
1й	33 %
2й	11 %
3й	4 %
4й	2 %

5й	18 %
6й	5 %
7й	13 %
8й	13 %

Висновки до розділу 2

У другому розділі нами було розглянуто два окремих підходи до вивчення перекладу в його діяльнісному вимірі, проаналізовано переклади мемів, виконані учасниками ретроспективного експерименту.

1. Переклад як мовленнєва діяльність та складний когнітивний процес передбачає залучення багатьох компонентів: уваги, пам'яті, креативності, мисленнєвих операцій та стратегій самого перекладача тощо. Когнітивні процеси, що відбуваються в мозку перекладача створюють певний ланцюжок подій: відтворення «мовної картини» оригіналу в свідомості перекладача, а згодом її подальше адаптування в цільовій мові з урахуванням мовних та культурних особливостей. Залучення інтроспективних та ретроспективних методів дослідження перекладу надає можливість глибше дослідити когнітивні процеси, що супроводжують роботу перекладача.

2. Метод ретроспекції як один із найбільш ефективних методів дослідження перекладу в його діяльнісному вимірі полягає у збереженні фрагментів думок перекладача без втручання в його роботу під час виконання завдання. Ретроспективний експеримент надає змогу отримати та дослідити результати учасника перекладу одразу після завершення перекладацького завдання. Ретроспективний експеримент «Інтегроване звітування про проблеми та рішення» за методикою Даніеля Гіла ґрунтувався на аналізі трактування мовної гри у складі мемів та чинників, що спонукають учасників обирати ту чи іншу перекладацьку стратегію. Експериментальна робота складалася з двох головних етапів: 1) учасники експерименту ознайомилися з перекладацьким

завданням, виконали переклад; 2) отримані переклади були ретельно опрацьовані за допомогою якісного та кількісного аналізу. Матеріалом експерименту слугувала добірка мемів, а саме мультимодальних каламбурів.

3. Методологічним підґрунтям експерименту слугувала класифікація стратегій перекладу за Д. Делабастітою: 1) переклад каламбуру каламбуром; 2) переклад каламбуру некаламбуром; 3) переклад каламбуру за допомогою стилістичних засобів; 4) опущення каламбуру; 5) дослівний переклад; 6) компенсація; 7) додавання; 8) перекладацький коментар.

4. Якісний аналіз експерименту з перекладу мемів із каламбурною складовою показав, що найчастіше застосовувалася стратегія відтворення мовної гри вихідної мови мовною грою цільової мови як спроби креативного підходу та збереження гумористичної складової учасниками ретроспективного експерименту. Другою за частотністю виявилася стратегія буквального перекладу, оскільки в деяких випадках структура і семантика каламбуру в обох мовах збігалися таким чином, що трансформація та адаптація перекладу в цільовій мові не вимагалися. Візуальний елемент також сприяв використанню зазначеної стратегії. Значно рідше використовувалася компенсаторна стратегія та перекладацькі коментарі як спосіб подолання перекладацьких труднощів.

5. Кількісний аналіз перекладацьких стратегій засвідчив, що найчастіше перекладачі зверталися до першої стратегії перекладу каламбурною складовою вихідної мови на каламбурну складову цільової мови (33 %). Другою за поширеністю виявилася стратегія дослівного (буквального) перекладу, що в цілому складає 18 %. На одному рівні застосовувалися сьома стратегія компенсації та восьма стратегія перекладацьких коментарів тощо (13 %). Рідше переважала стратегія перекладу каламбурною складовою вихідної мови на некаламбурну складову цільової мови (11 %). Незначною виявилася частка третьої стратегії, а саме перекладу за допомогою стилістичних прийомів (4%) та четвертої стратегії опущення каламбуру як мовної гри (2 %).

РОЗДІЛ 3

ЗАСТОСУВАННЯ ШІ ДО ПЕРЕКЛАДУ МЕМІВ

3.1. Теоретичні засади перекладу за допомогою ШІ

На сьогодні штучний інтелект (ШІ) є результатом технологічного прогресу, що значно впливає на різні сфери людської діяльності. Однією з галузей є переклад, де програми на основі ШІ набувають більшої популярності та часто використовуються перекладачами. Їхнє використання зумовлено потребою у швидкому та якісному перекладі.

У загальному значенні ШІ символізує здатність програмного забезпечення функціонувати на рівні людських здібностей та ухвалювати рішення на основі аналізу зовнішніх чинників та людського досвіду [9, с. 11]. Передумовою його виникнення вважають експеримент британського математика Алана Тьюрінга, суть якого полягала в постановці запитань опитувачем двом невидимим співрозмовникам: людині та комп'ютеру. Під час численних тестувань та формування результатів, було визначено: якщо низка відповідей, надана машиною, сприймалася опитувачами як відповіді людини, вважалося, що комп'ютер успішно пройшов випробування, демонструючи здатність імітувати людський інтелект. Попри практичне застосування такого експерименту, у той час не існувало обґрунтованої термінології та технології для опису подібних процесів. Лише в 1956 році з'явився термін «штучний інтелект» уведений американським науковцем Джоном Маккарті. Це стало поштовхом до подальших наукових досліджень в галузі штучного інтелекту та машинного перекладу, а також виникнення систем нейромашинного перекладу [15, с. 98].

У галузі перекладознавства та в контексті перекладацької діяльності значного поширення набули автоматизовані системи перекладу, машинні перекладачі, нейромашинні системи перекладу, CAT-tools, які передбачають

застосування штучного інтелекту: *ChatGPT, Gemini, DeepL, Google Translate, Trados, MemoQ, MemSource тощо*.

Штучний інтелект здатен виконувати низку перекладацьких завдань, що суттєво спрощує та підвищує ефективність перекладацького процесу. До таких завдань належать, зокрема: автоматизований переклад, допомога перекладачеві у виконанні перекладацького завдання, текстова класифікація, адаптація перекладу до контексту, виявлення та виправлення помилок, генерування термінів та фраз, аналіз змісту тексту та виокремлення головної інформації, синхронізація та локалізація, перевірка та підвищення адекватності перекладу. Багатофункціональність ШІ робить його ефективним інструментом у процесах перекладу. До ключових переваг ШІ в перекладі виокремлюють наступні: 1) автоматизація перекладацьких процесів, що значно скорочує час на виконання завдань, особливо у випадку з об'ємними текстами; 2) економічна вигідність, що зменшує витрати на переклад за рахунок відсутності потреби в людському ресурсі; 3) необмежене користування штучним інтелектом незалежно від робочого графіка; 4) здатність до постійних оновлень, що сприяють покращенню роботи системи, виправлень попередніх помилок та вдосконалення якості перекладу; 5) адаптація до різних сфер застосування та мовних пар [5, с. 221].

Попри низку переваг, штучний інтелект має певні недоліки та обмеження, зумовлені відсутністю повноцінного людського мислення. Наприклад: 1) попри технологічний прорив, переклади штучного інтелекту не завжди є точними, особливо у спеціалізованих текстах; 2) штучний інтелект не здатний повною мірою аналізувати контекст, що підвищує ймовірність неточного перекладу; 3) певні проблеми для штучного інтелекту становлять граматичні та стилістичні риси окремих мов; 4) загроза порушення конфіденційності, особливо при роботі з текстами в галузі медицини, права тощо; 5) відсутність креативного підходу до перекладів художніх текстів; 6) якість та результати перекладу безпосередньо залежать від бази даних штучного інтелекту; 7) необхідність виправлення помилок людиною [5, с. 221]. Буквальний переклад та втрата

інформації – одні з провідних проблем за участю штучного інтелекту, що призводять до помилок внаслідок опущення аналізу мовних особливостей. На відміну від людини, машина не здатна до аналізування емоційно-забарвлених висловів, граматичних та лексичних винятків у мові. Крім того, надмірне використання ШІ в перекладацькій діяльності має негативний вплив на когнітивну активність: наявність готового перекладу знижує залученість розумової роботи. Водночас у випадках використання стандартизованих шаблонів результати перекладу є адекватними [16, с. 68].

Штучний інтелект прогресує в галузі перекладознавства, надаючи безліч можливостей перекладачам, зокрема для прискорення роботи з текстами великих обсягів та доступу до нових мовних ресурсів. Попри наявні переваги ШІ не може повністю замінити перекладачів, оскільки мова – це складне, багатокомпонентне явище, що потребує детального аналізу, інтерпретації, урахування культурних, стилістичних, граматичних тощо особливостей мови. Адекватний та якісний переклад досягається лише за умови поєднання технологічних можливостей та знань перекладача, а штучний інтелект виступає допоміжним засобом при його здійсненні, а не повною заміною людського мислення.

3.2. Результати експериментального дослідження з перекладу мемів за участю ШІ

Сьогоднішній ринок праці диктує свої правила, потребує нових дієвих методів підготовки фахівців у галузі перекладу. Традиційні форми навчання зазвичай обмежуються викладенням теоретичного матеріалу та вправами на переклад, що не завжди відповідають готовності студентів стикнутися з вимогами сучасної перекладацької галузі. Тому запровадження штучного інтелекту в практику перекладу докорінно змінює підходи до організації освітнього процесу [2, с. 11].

Автоматизовані системи перекладу дають нагоду студентам-перекладачам порівняти власний переклад із перекладом, обробленим машиною. Викладачі, в свою чергу, можуть демонструвати на основі готово машинного перекладу типові помилки та аспекти, які машина неспроможна врахувати. Така методика навчання вчить перекладачів розпізнавати та аналізувати помилки, краще орієнтуватися у синтаксичних, семантичних та культурних питаннях, які є проблемою для автоматизованого перекладу. Нейронні системи перекладу дозволяють майбутнім фахівцям познайомитися з принципами функціонування таких систем, обробки ними інформації, дослідити відмінності між когнітивними процесами людини та перекладацькими здібностями автоматизованих систем [2, с. 12].

У межах нашого дослідження нами було проведено другий експеримент на основі порівняння перекладів текстових фрагментів, що містять каламбур, виконаних людиною та однією з моделей штучного інтелекту – чатом GPT. Такий експеримент формує підвалини методологічного підходу до аналізу здобувачами освіти використання ШІ в перекладі та стадій прийняття перекладацьких рішень машиною.

З метою проведення та обґрунтування результатів дослідження ми обрали декілька лінгвальних каламбурів, сформувавши запит на виконання перекладу штучному інтелекту. Після опрацювання каламбурів штучним інтелектом переклади машини порівнювалися з перекладами, виконаними людиною, на підставі чого було сформовано висновки.

Розглянемо перший приклад:

*I haven't slept for 10 **days**. It's a good thing I slept at **night*** [Friedman, 2021].

*Я не сплю вже 10 **днів**. Добре, що хоч **ночами** сплю достатньо* [Фрідман, 2021].

Каламбур виникає внаслідок полісемії лексичної одиниці *day*, що ґрунтується на двох значеннях: 1) доба; 2) день (денний час). Перша частина каламбуру передбачає значення відсутності сну протягом десяти діб, проте

друга частина спростовує це значення, вказуючи на другу половину дня, тобто день.

Переклад, що виконувала людина, відповідає першій стратегії перекладу каламбуру калабуром за Д. Делабастітою. Мовна гра відтворюється через протиставлення лексем «день» та «ніч», що зберігає гумористичний ефект висловлення.

Сформувавши запит на переклад штучному інтелекту ми отримали наступні варіанти перекладу:

(1) *Я не спав 10 днів. На щастя, ночами висипався.*

Переклад, запропонований машиною, є наближеним до «людського» перекладу. Переклад відтворено відповідно до першої перекладацької стратегії внаслідок використання антитези. Функція каламбуру перекладу є ідентичною до каламбуру оригіналу.

(2) *Я без денного сну десять днів. Добре, що ночі мене рятують.*

Як і в попередньо аналізованому прикладі переклад зберігає комічність ситуації, виконуючи функцію додавання («ночі мене рятують»), що підсилює значення каламбуру та емоційність висловлювання. Прагматичного ефекту, як і в оригіналі, досягнуто.

(3) *Я не спав 10 днів поспіль... Хоча ні, брешу. Спав – але тільки вночі.*

Введення нового текстового матеріалу в склад каламбуру передає не лише закладений в нього гумористичний ефект, а й підсилює стилістичну забарвленість та емоційність. Штучний інтелект проголошує свій переклад «грайливим, майже стендапівським», тим самим адаптуючи переклад до розмовного стилю та зберігаючи функцію каламбуру.

(4) *Я не спав десять днів. Зате вночі як убитий.*

У перекладі багатозначність не відтворена. Натомість використано метафору «спати як убитий» в значенні «спати міцно», що не суперечить першочерговому значенню каламбуру. Метафора компенсує відсутність відтворення прямої гри слів оригіналу, посиливши при цьому прагматичний ефект.

(5) *Я не дрімав уже десять днів. Добре, що вночі надолужую.*

Переклад демонструє передачу мовної гри з певними лексичними відхиленнями, однак із залученням іронічної інтенції оригіналу. Заміна дієслова «спати» на «дрімати», а також додавання «надолужувати» підкреслюють гумористичний контраст між тим, що малося на увазі, та тим, що є насправді. Таким чином, комічний ефект збережено.

З огляду на переклади, надані штучним інтелектом, можемо зробити висновок, що переклади машини доволі очевидних каламбурів є успішними. Це свідчить про достатній рівень штучного інтелекту аналізувати, передавати стилістичні та контекстуальні особливості тексту, адаптувати переклад до особливостей цільової мови.

Розглянемо наступний приклад каламбуру:

My wife and I had this long pointless argument about which vowel is the most important. I won [Friedman, 2021].

Моя подруга колись розповідала:» ми з чоловіком довго сперечалися, яка голосна є найважливішою в мові. Звісно, я виграла [Фрідман, 2021].

Каламбур ґрунтується на розбіжності тлумачень *i/I* як голосної букви алфавіту та займенника. Прагматичний ефект досягається шляхом подвійного інтерпретування вислову: *I won* як перемога гравця у суперечці та «тріумф» голосної *i* як найважливішої в мові.

Переклад каламбуру адаптовано до особливостей цільової мови шляхом дослівного перекладу та введення додаткової інформації від імені подруги як узгодження «я» (займенник/голосна) із відповідною їй категорією граматичної форми.

Розглянемо варіанти перекладу, запропоновані штучним інтелектом:

(1) *Ми з дружиною довго сперечалися, яка голосна найважливіша. Я виграв.*

Переклад передає головний сенс, закладений у вихідній мові, але частково. Двозначність лексеми «я» дозволяє адаптувати жарт у перекладі цільової мови, але неузгодженість між «я» та граматичною формою дієслова

«виграв» не сприяє відтворенню каламбуру та гумору. Таким чином, гумористичний ефект втрачається.

(2) *Ми з дружиною сперечалися, яка **голосна** найважливіша. Ну звісно, «Я».*

У перекладі каламбурна складова втрачається, зберігаючи сенс суперечки, але опускаючи багатозначність *I/i* як у мові оригіналу. Крім того, відсутність чітко визначеного мовця репліки зводить нанівець гумористичну складову, адже подвійний сенс не сприймається читачем. У результаті, варіант такого перекладу не є вдалим.

(3) *Ми з чоловіком довго сперечалися, яка **голосна** найважливіша. Я довела, що головна – «Я».*

У перекладі каламбур відтворено шляхом додавання інформації та адаптації перекладу в цільовій мові таким чином, щоб лексема «я» мала логічне обґрунтування (займенник відповідає граматичній формі жіночого роду, що узгоджується з мовцем (жінкою) у перекладі) та шляхом подвійного значення (літера/займенник) у забезпеченні комічного ефекту.

(4) *Ми з хлопцем довго сперечалися, яка **голосна** найважливіша. Від довго доводив «I», а я все одно перемогла, бо головна – «Я».*

В українському перекладі мовна гра зберігається за допомогою контрасту між двома літерами «I» та «Я». Таким чином, лексична одиниця «Я» виконує функцію особового займенника жіночого роду, що відповідає жіночому роду мовця, а також функцію літери в алфавіті. Шляхом заміни чоловічої статі на жіночу та адаптації гумору в цільовій мові, зберігається гумористична складова складова в мові перекладу. Залучення літери «I» в перекладі, яка була відсутня в оригіналі, також посилює прагматичний ефект каламбуру, зіставляючи дві голосні.

(5) *Ми довго з дружиною сперечалися, яка **голосна** найважливіша. Вийшло, що це «I» – бо **істина** на моєму боці.*

У даному перекладі каламбур на основі двозначності лексеми «Я» не відтворено. З одного боку, запропонована інтерпретація штучним інтелектом

літери «I» має певний сенс та переваги, що надає змогу перекладачеві проаналізувати та сформувані цілісний адекватний переклад на цільову мову з огляду на запропонований варіант: лексична одиниця «істина» починається з літери «I», а отже, вважається найважливішою в мові. Звідси також випливає, що перемогу в суперечці здобув той, на чиєму боці істина. З іншого боку, введення «істини» в переклад на цільову мову дещо змінює сенс каламбуру, що був закладений в мові оригіналу, та призводить до часткової його втрати.

Розглянемо ще один приклад лінгвального каламбуру:

Did you hear about the guy who stole 50 cartoons of hand sanitizer? They couldn't prosecute, his hands were clean [Friedman, 2021].

Чули про хлопця, який вкрав 50 флаконів санітайзера для рук? Ледве вдалося притягнути його до відповідальності, руки ж в нього були чисті [Фрідман, 2021].

Каламбур ґрунтується на прямому та переносному значеннях виразу *clean hands*: 1) невинність; відсутність провини; 2) чисті руки (фізичний стан рук). Хлопець уникає покарання не внаслідок відсутності доказів у справі злочину, а тому що в нього «чисті руки» в прямому сенсі. Гумористичний ефект підсилюється завдяки згадці та адаптуванню в перекладі саме «санітайзера», який безпосередньо асоціюється з чистотою.

Переклад на українську мову повністю зберігає каламбур, відтворюючи як буквальне, так і метафоричне значення «чистих рук». Переклад демонструє стратегію буквального перекладу, що точно передає мовну гру оригіналу.

Проаналізуємо переклади, надані штучним інтелектом:

1. *Чула про чоловіка, який вкрав 50 коробок санітайзеру? Але не довели – слідів немає, бо руки чисті.*

У запропонованому штучним інтелектом перекладі збережено мовну гру, що ґрунтується на багатозначності. Крім того, адаптація жарту до мовних реалій через конструкцію «слідів немає», що притаманна юридичному контексту відтворює не лише гумор у цільовій мові, але й наближає каламбур до українського мовного середовища.

2. *Чула по чоловіка, який вкрав 50 коробок **антисептика**? Його не змогли засудити – у нього ж були **чисті руки**.*

У перекладі збережено головний принцип гри слів: пряме значення («чисті», тобто вимиті руки) та переносне (непричетність до злочину). До того ж, вибір лексичної одиниці «антисептик» робить текст лаконічнішим та зрозумілішим для української аудиторії.

(3) *Один хитрий потягнув 50 ящиків **санітайзеру**. Та суд відпустив – бо **відмився до блиску**.*

Мовну гру як стилістичний засіб збережено, але з певними відхиленнями від оригіналу. «Чисті руки» у вихідній мові замінено на адаптований до цільової мови контекст «відмився до блиску», що створює подвійне значення дії санітайзеру як очищувального засобу для рук, а також уникнення покарання як спроби «відмитися від скоєного злочину». Такий переклад, незважаючи на певні відмінності від оригінальної моделі каламбуру, відтворює мовну гру, зберігаючи прагматичний ефект.

(4) *«Чула, чоловік украв 50 літрів **антисептика**?» - «І що?» - Суд нічого не довів: **руки в нього чисті, як совість в депутата**».*

Гру слів у перекладі відтворено відповідно до сенсу оригіналу в двох його інтерпретаціях. Додатковий гумористичний елемент порівняння «чистих рук» із «совістю депутата» стосується політичної сатири, що підсилює іронічність вислову, вказуючи на прямий факт чистих рук та суспільної думки про «зіпсованість» політичної системи.

(5) *Він украв 50 упаковок **антисептика**. Але справу закрили: «мовляв, **не бруднив руки**».*

Для перекладу на цільову мову штучний інтелект пропонує переклад із залученням фразеологізму «бруднити руки» в значенні «робити щось погане», але в заперечній формі. Хоча не всі елементи оригіналу відтворено повною мірою, гра слів передає закладений в неї сенс, залишаючись зрозумілою для читачів. Така адаптація перекладу дозволяє зберегти переносне та метафоричне значення каламбуру за рахунок рівноцінного мовного засобу.

Враховуючи той факт, що ШІ зазвичай надає декілька варіантів перекладу фрагменту, що містить каламбур, та проявляє зазвичай «готовність» до внесення трансформацій до своїх варіантів перекладу, припускаємо, що таке обговорення можливих варіантів перекладу можна використовувати для демонстрації здобувачам освіти процесу, який може проходити перекладач(ка), приймаючи певне перекладацьке рішення – чи можливо зберегти каламбур саме в тому місці перекладу, де він знаходився в оригіналі, які саме перекладацькі трансформації доречно застосувати і яким саме чином.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було розглянуто теоретичне та практичне обґрунтування застосування штучного інтелекту (ШІ) в межах експерименту, присвяченому перекладу лінгвальних каламбурів, а також методологічному підході застосування ШІ в перекладацькій діяльності та освітньому процесі.

1. Термін «штучний інтелект» (ШІ), запропонований Джоном Маккарті, слугує потужним засобом відтворення елементів людського мислення. У контексті перекладацької діяльності ШІ надає як професійним, так і майбутнім перекладачам, безліч можливостей для опрацювання, аналізу та перекладів текстів будь-якої галузі. Автоматизація процесів, економія часу, доступність та гнучкість у використанні розширює сфери застосування штучного інтелекту. Однак, машина все ще не здатна повністю замінити людину, про що свідчать її недоліки у використанні: неточність й неповнота відтворення інформації та контексту, буквалізм, мовні особливості, ризики порушення конфіденційності, відсутність креативності, залежність від бази даних суттєво впливають на якість перекладу.

2. На сьогодні поширення інноваційних технологій та процесів істотно впливає на освітню сферу, зумовлюючи необхідність нових форм підготовки професійних перекладачів у майбутньому. Запровадження штучного інтелекту в перекладацьку діяльність надає змогу поєднати теоретичні знання з практичними навичками. Застосування автоматизованих систем перекладу на основі штучного інтелекту мають дидактичне значення для студентів-

перекладачів, оскільки дозволяють майбутнім фахівцям порівнювати свої переклади з перекладами машини, розпізнавати похибки та обмеження штучного інтелекту на практиці, а також ознайомитися з особливостями нейронних систем, порівнюючи розумові здібності машини та комп'ютера.

3. Експеримент, спрямований на зіставленні та аналізі лінгвальних каламбурів, перекладених людиною та штучним інтелектом, сформував основу для методологічного підходу до вивчення переваг і недоліків штучного інтелекту в перекладі. Експеримент дозволяє виокремити відмінності «людського» перекладу від «штучного», оцінити ефективність застосування штучного інтелекту в освітньому процесі.

4. З метою проведення експерименту та формування висновків на основі отриманих результатів, ми обрали певну кількість лінгвальних каламбурів, переклад яких виконував штучний інтелект. Отримані переклади порівнювалися з варіантами, запропонованими людиною, що дали підставу для формулювання відповідних висновків.

5. Проведений експеримент засвідчує, що штучний інтелект, незважаючи на певні неточності та невідповідності в перекладі, здатен до аналізу та відтворення адекватного перекладу каламбурів, зберігаючи його функції. У більшості випадків переклади каламбурів є успішними, з адаптацією на цільову мову через залучення різноманітних мовних засобів (метафори, антитези, фразеологізми тощо), особливо у випадку з очевидними каламбурами, які не потребують додаткового аналізу та пояснень. Водночас окремі випадки свідчать про його перекладацьку недосконалість та неспроможність аналізувати контекст таким чином, щоб отримати якісний переклад. Тільки за участю людини, її інструкцій та «настанов» можливо виконати адекватний переклад. Штучний інтелект демонструє потенціал у перекладацькій сфері, проте все ще поступається людині. Найефективнішим підходом до здійснення перекладу є взаємодія людини та технологій, коли перекладач, спираючись на власні знання, використовує штучний інтелект як допоміжний інструмент, надаючи необхідні інструкції та завдання на виконання машині.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У нашій роботі було проведено дослідження, присвячене особливостям та перекладацьким стратегіям відтворення мультимодальних та лінгвальних каламбурів як мовної гри в перекладі на українську мову в сучасному дискурсі інтернет-мемів та штучного інтелекту.

Вибір обраної теми зумовлений тим, що інтернет-меми та штучний інтелект є невід’ємними складовими в процесі діджиталізації. Незважаючи на низку наукових досліджень, присвячених гри слів, питання перекладу саме мультимодальних каламбурів у складі мемів залишається малодослідженим та достатньо складним. Додаткове значення становить роль штучного інтелекту як допоміжного інструмента перекладу лінгвальних каламбурів та засобу формування методологічного підходу до використання ШІ в освітніх цілях.

Теоретичні засади меметики, розроблені Р. Докінзом, сформували підґрунтя для розгляду мемів не лише як культурної одиниці інформації, гумору або жартів, але й важливого соціально-культурного явища, до визначення якого існує чимало підходів. Поділ інтернет-мемів на вербальні/невербальні та комплексні з функціональними особливостями зумовлюють використання мемів як засобу масової комунікації. Зважаючи на воєнні реалії сьогодення, меми слугують засобом меметичної війни та інструментом пропаганди, навіювання, громадської думки, що нерідко поєднуються з мовною грою, завдяки якій підсилюється гумористичний та іронічний ефект, сприяючи швидкому поширенню інформації серед реципієнтів. Найбільше значення штучний інтелект має в освітньому процесі, а саме в галузі перекладознавства. Нейронні системи перекладу формують методологічний підхід до використання штучного інтелекту в перекладі, надаючи можливість здобувачам освіти розумітися на принципах роботи сучасних перекладацьких інструментів, а також застосовувати їх на практиці.

Штучний інтелект (ШІ), автоматизовані, нейронні системи машинного перекладу мають низку переваг у використанні – від автоматизації будь-який

процесів до застосування майже в усіх галузях. Водночас наявні й певні обмеження – від недостовірності до участі людини у виправленні недоліків.

Мовна гра, за концепцією Л. Вітгенштейна, вважається не лише засобом комічного, але й засобом взаємодії, у якому значення формується відповідно до контексту та цілей комунікації. Гумор, іронія, каламбур – приклади гри слів як форми вираження подвійного сенсу вислову. Існує класифікація поділу каламбурів на фонетичні, лексичні, фразеологічні каламбури, кожен з яких виконує розважальну, соціальну, мотиваційну та дидактичну функції.

Мультимодальні каламбури як основа наукової розвідки ґрунтуються на мультимодальності та гетероглосії, тобто на поєднанні текстових та візуальних елементів (семіотичних модусів), де обидва елементи мають рівноцінну вагу у відтворенні каламбурі на цільову мову.

Практичний розділ дослідження зосереджено на двох експериментах: 1) ретроспективний експеримент дослідження перекладацьких стратегій мультимодальних каламбурів у межах у їхньому діяльнісному вимірі; 2) експеримент дослідження можливостей штучного інтелекту до перекладу лінгвальних каламбурів. Питання перекладності/неперекладності стосується гри слів, оскільки перекладацькі труднощі цього стилістичного засобу включають міжмовну та внутрішньомовну асиметрію, креативність, культуру, дискурс, контекст, двозначність/багатозначність, структуру та семантику каламбуру, повне відтворення гумористичного змісту. Найпоширенішою класифікацією стратегій перекладу каламбуру є підхід Д. Делабастіти, який виокремлює вісім способів його передачі: 1) каламбур – каламбур; 2) каламбур – некаламбур; 3) каламбур – стилістичний засіб; 4) опущення; 5) буквальный переклад; 6) компенсація; 7) додавання; 8) перекладацькі коментарі. Окрему групу становлять лексичні трансформації: генералізація, заміна, смисловий розвиток, транскрипція, калькування, описовий переклад.

Перший ретроспективний експеримент ґрунтувався на методиці Данієля Гіла під назвою «Інтегроване звітування про проблеми та рішення». Матеріалом дослідження виступали мультимодальні каламбури у складі мемів,

завданням – виявлення стратегій перекладів на українську мову. Експеримент передбачав два етапи: здобувачі освіти отримали завдання та виконали переклад; отримані переклади були проаналізовані з використанням якісних та кількісних методів. Результат експерименту засвідчив, що найвживанішою стратегією перекладу каламбуру є стратегія перекладу каламбуру каламбуром за Делабастітою (33 %), що свідчить про успішне виконання завдання та збереження гумористичної складової в мові перекладу. Достатньо вживаною виявилася стратегія дослівного перекладу (18 %), проте не завжди слугувала успішним відтворенням каламбурної складової. Певну частку зайняли стратегії компенсації та перекладацьких коментарів (13 %) як спробу відтворення каламбуру з метою компенсації та пояснення культурних та/або мовних особливостей. Стратегія втрати каламбуру зайняла лише 11 % з усіх перекладів, а ще меншою часткою виявилася стратегія використання стилістичних засобів (4 %) та повне вилучення каламбуру (2 %).

Другий експеримент ґрунтувався на порівняльному аналізі перекладів лінгвальних каламбурів чатом GPT та людиною як обґрунтування використання штучного інтелекту в освітніх цілях. Результати експерименту показали, що штучний інтелект здатен до виконання перекладацьких завдань, але має певні відхилення. У випадку з грою слів, що ґрунтується на очевидних багатозначностях, штучний інтелект демонструє доволі гарні результати та високу ефективність, пропонуючи варіанти перекладів, що зберігають гумористичний ефект. Однак у випадках, коли мовна гра є менш очевидною та вимагає детального аналізу, штучний інтелект не завжди зберігає гру слів, пропонуючи варіанти, що не відповідають оригіналу. Це підтверджує, що участь людини в перекладі є незамінною для точного відтворення перекладу.

Перспективу подальшого застосовування дослідження бачимо у використанні результатів експериментів для подальшого вивчення теми мовної гри та її реалізації в перекладах, а також для вдосконалення навчання майбутніх перекладачів, поєднуючи роботу штучного інтелекту та людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранова С. В., Гончарова О. В. Способи перекладу мовної гри в англomовному дискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 5. Ч. 1. С. 240–244
2. Білецький В. О. Using AI and Other Information Technologies for Teaching Written Translation. *International Conference on Science, Innovations and Global Solutions*. Poland : Futurity Research Publishing, 2024. P. 10–14
3. Болдирева А. Є. Переклад каламбурів як засобу створення гумористичного ефекту: до постановки проблеми. *Записки з романо-германської філології*. 2016. Вип. 2 (37). С. 11–19
4. Гнедкова О. Г., Карпенко З. О. Особливості утворення та перекладу каламбуру як різновиду мовної гри. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71). № 1. Ч. 2. С. 254–261
5. Григоренко Г. Використання та аналітика штучного інтелекту у перекладацькій діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 67. Т. 1. С. 219–224
6. Дениско П. Філософська реінтерпретація гіпотези Сепіра-Ворфа. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2019. Вип. 23. С. 38–47
7. Денисюк Ж. З. Меметичність комунікативних практик в умовах розвитку цифрового інформаційного простору. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. Культурологія*. 2021. № 1. С. 13–19
8. Ейгер Г. В., Безугла Л. Р. Процес перекладу як мовленнєво-розумова діяльність. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Іноземна філологія*. 2017. Вип. 85. С. 11–20

9. Євстратов Ю. І. Використання штучного інтелекту у навчанні перекладу в умовах цифровізації вищої лінгвістичної освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 8. 18 с.
10. Засекін С. В. Психолінгвальні закономірності відтворення художнього тексту в перекладі (на матеріалі англійської та української мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». Харків, 2020. 36 с.
11. Засекін С. Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 212. 272 с.
12. Зінченко О. В. Психологічний аналіз явища інтернет-мемів. *Теорія і практика сучасної психології*. 2017. № 1. С. 58–63
13. Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В. Психологія мовлення і психолінгвістика : нав. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. К : Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут, 2008. 245 с.
14. Кирилюк О. Мовна природа мему. *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство*. 2019. Т. 2. С. 30–35
15. Красуля А. Застосування штучного інтелекту в перекладацькій діяльності: від минулого до майбутнього : монографія / за ред. Швачко С. О. Суми : Сумський державний університет, 2021. 149 с.
16. Маковічук Л. Штучний інтелект у перекладацькій діяльності. Збірник тез III Міжнародної наукової конференції молодих учених та студентів «Філософські виміри техніки». Тернопіль: ТНТУ, 2022. С. 67–68
17. Мудра І. Меми як важлива складова контенту ЗМІ під час війни: мета, функції та теми. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: журналістика*. 2023. № 2 (6). С. 82–88
18. Паладьєва А., Назарчук І. Поняття «каламбур»: огляд різних підходів. *Іноземна мова у професійній підготовці спеціалістів: проблеми та стратегії*: матеріали IV міжнар. наук.-практ. інтернет конф. (Кропивницький, 21 лютого 2022 р.). Кропивницький: ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2022. С. 87–88

19. Пешкова О. Г. Еволюція підходів до визначення поняття «мовна гра». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2014. Вип. 44. С. 238–239
20. Пешкова О. Г. Стратегії та чинники англо-українського перекладу мовної гри в науково-популярному дискурсі: дис. ...докт. філ. ХНУ ім. В. Н. Каразіна, Харків. 2024. С. 253
21. Пушик Н. В., Зубрицький Р. Я. Особливості перекладу каламбурів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2022. № 58. С. 309–320
22. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2016. 116 с.
23. Рязанов А. С. Мем як комунікативна одиниця: синхронія та діахронія поняття. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2018. Вип. 14. С. 9–12
24. Смола Л. Мем як інструмент інформаційної війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Психологія»*. 2019. № 1(10). С. 91–95
25. Содель О. Інтернет-мем як креолізований комічний текст. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*. 2023. Вип. 65. Т. 3. С. 166–171
26. Ткачик О., Захарченко Н. Мультиmodalність сучасної англомовної інтернет-комунікації. *Advanced Linguistics*. 2022. С. 87–92
27. Чаплак Я. В., Чуйко Г. В. Специфіка мемів у інтернет-просторі сучасного суспільства. *Scientific Collection “Interconf”*. 2022. № 95. С. 337–350
28. Чернікова О. І. Вербальний, невербальний та комплексний мем: класифікація за способом подання та сприйняття інформації в інтернет-середовищі (на матеріалі англомовних кіномемів). *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 2015. Т. 18. № 1. С. 151–156

29. Чернявська Л. В., Кутова О. С. Інтернет-мем як складник медіареальності. *Держава та регіони. Серія : Соціальні комунікації*. 2021. № 4 (48). С. 69–82
30. Шуряньська К. О. Особливості гри слів в сучасній англійській мові. *Мови та літератури у полікультурному суспільстві: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 17 листопада 2016 р.)*. Маріуполь : МДУ, 2016. С. 238–240
31. AL Rousan R., AL Harasheh A., AL Rousan S. “What’s in a meme? “ A thematic analysis of memes related to COVID-19 in Jordan. *Onomázein*. 2023. № 61. P. 213–235
32. Bader Y. A Linguistic and Cultural Analysis of Pun Expressions in Journalistic Articles in Jordan. *Arab World English Journal (AWEJ) Special Issue on Translation*. 2015. № 4. P. 53–67
33. Bauckhage C. Insights into Internet Memes. *Proceedings of the Fifth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media*. 2011. Vol. 5. № 1. P. 42–49
34. Bjarneskans H., Grønnevik B., Sandberg A. The lifecycle of memes. *A memetics compendium: Compendium / ed. R. Finkelstein, 2008*. P. 127–147
35. Blackmore S. About Memes. URL: <https://www.susanblackmore.uk/memetics/about-memes/> (дата звернення: 22.06.2025)
36. Blackmore S. *Memetics Does Provide a Useful Way of Understanding Cultural Evolution. Contemporary debates in philosophy of biology*. Malden, MA : Wiley-Blackwell, 210. 426 p.
37. Culler J. *The Call of the Phoneme: Introduction. On Puns: The Foundation of Letters*. New York : Internet-First University Press, 1988. 194 p.
38. Dawkins R. *The Selfish Gene*. New York : Oxford University Press, 1976. 360 p.
39. Delabastita D. *Traductio: Essays on punning and translation*. Manchester : St Jerome Publishing. 1997. 296 p.

40. Delabastita D. Wordplay and Translation. *The Translator*. 1996. Vol. 2. № 2. P. 127–144
41. Dimitrova B. E., Tiselius E. Retrospection in interpreting and translation: explaining the process? *MonTI Special Issue – Minding Translation*. 2014. P. 177–200
42. Ericsson K. A., Simon H. A. Protocol analysis. Verbal report as data. Cambridge, MA: MIT Press, 1993. 443 p.
43. Ericsson K. A., Simon H. A. Verbal report as data. *Psychological Review*. 1980. Vol. 87. № 3. P. 215–251
44. Giese J. It's Time To Embrace Memetic Warfare. *Defence Strategic Communications*. 2017. Vol. 1. № 5. 13 p.
45. Gile D. Integrated problem and decision reporting as a translator training tool. *The Journal of Specialised Translation*. 2004. № 2. 20 p.
46. Giorgadze M. Linguistic features of pun, its typology and classification. *European Scientific Journal*. 2014. Vol. 2. P. 271–275
47. Green A. *Verbal Protocol Analysis in Language Testing Research: A handbook* / ed. Milanovic M. New York : Cambridge University Press, 1998. 175 p.
48. Hansen G. Experience and Emotion in Empirical Translation Research with Think-Aloud and Retrospection. *Meta*. 2005. Vol. 50. № 2. P. 511–521
49. Hartman P., Berg J., Fulton H., Schuler B. Memes as Means: Using Popular Culture to Enhance the Study of Literature. *JAEPL*. 2021. Vol. 26. P. 66–82
50. Ketola A. Translating picturebooks: Re-examining interlingual and intersemiotic translation. *Proceedings of DRS 2016, Design Research Society 50th Anniversary Conference*. 2016. P. 1–12
51. Ketola A. *Word-Image Interaction in Technical Translation. Students translating an illustrated text. Academic dissertation*. Tampere : Tampere University Press, 2018. 201 p.
52. Kovalenko L., Martynyuk A. Verbal, visual, and verbal-visual puns in translation: cognitive multimodal analysis. *Cognition, communication, discourse*. 2021. № 22. C. 27–41

53. Kussmaul P. Training the Translator. Amsterdam/Philadelphia : Benjamins Translation Library, 1995. Vol. 10. 175 p.
54. Kussmaul P., Tirkkonen-Condit S. Think-Aloud Protocol Analysis in Translation Studies. Translation Studies TTR : traduction, terminologie, redaction. 1995. Vol. 8. № 1. P. 177–199
55. Language, thought, and reality : selected writings of Benjamin Lee Whorf / ed. Carroll J. B. New York, London : The technology Press of Massachusetts Institute of Technology, 1956. 278 p.
56. Lederer. R. A Primer of Puns. The English Journal. 1981. Vol. 70. № 6. P. 32–36
57. Leech G. N. A Linguistic Guide to English Poetry. London : Longman, 1969. 237 p.
58. Oittinen R. Translating For Children. New York, London : Garland Publishing, 2000. 205 p.
59. Pereira N. M. Book illustration as (Intersemiotic) Translation: Pictures Translating Words. Meta. 2008. Vol. 53. № 1. C. 104–119
60. Rambaek I. Translation strategies expressed in retrospective and concurrent verbal reports. Romansk Forum. 2004. № 19. P. 7–19
61. Rebrii O., Frolova I., Rebrii I. Double strategies for reproducing multimodal puns in interlinguistic translation: An experimental research. East European Journal of Psycholinguistics. 2024. Vol. 11. № 1. C. 142–155
62. Rebrii O., Rebrii I., Pieshkova O. When Words and Images Play Together in a Multimodal Pun: From Creation to Translation. Lublin Studies in modern languages and literature. 2022. Vol. 46. № 2. C. 85–97
63. Rojo A. Translation Meets Cognitive Science: The Imprint of Translation on Cognitive Processing. Multilingua: Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication. 2015. № 34 (6). P. 721–746
64. Schopenhauer A. The World As Will and Representation. New York : Dover Publications, 1985. Vol. 1. 534 p.

65. Vilém Uhlíř., Marco Stella. Who needs memetics? Possible developments of the meme concept and beyond. *Anthropologie*. 2012. Vol. 50. №1. P. 127 – 142

66. Winter-Froemel E. Approaching Wordplay. *Crossing Languages to Play with Words: Multidisciplinary Perspectives* / eds. Knospe S., Onysko A., Goth M. Berlin, Boston : De Gruyter, 2016. P. 11–46

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ













67. Friedman R. *Decoding Greatness: how the best in the world reverse engineer success*. New York : Simon & Schuster, 2021. 545 p.





68. Фрідман Р. Розгадка конгеніальності. Як працює інженерія ідей. Київ : Наш Формат, 2019. 347 с.

ДОДАТОК А

Таблиця 1. Результати ретроспективного експерименту з перекладу мультимодальних каламбурів (частина 1).

		<p>I live in Spain But the S is silent</p>	
Учасник 1	<p>- Я не можу визначити, що замовити - А що щодо качки? Я буду лазанью</p>	<p>Я хотів переїхати до Сум Але потім згадав, що я вже живу у сумі</p>	<p>- Наш сусід вже пішов - Так рано? - У нього ж сьогодні вихідний - Він пішов з життя, Карен</p>
Учасник 2		<p>Яке щастя жити у Більбао! ☀️ Та лише "бао" немає у моєму серці. ❤️</p>	
Учасник 3		<p>Я живу в Люксембурзі. Але життя не схоже на люкс.</p>	

<p>Учасник 4</p>	 <p>Що б Ви порекомендували?</p> <p>Я б розпочала з качки</p> <p>Лазанью, будь ласка</p>	<p>москалі, мріючи про Херсон...</p> <p>москалі, зрозумівши, що отримують хіба що половину назви міста</p> <p>2. Люблю відпочити на Дніпрі</p> <p>3. Улітку поїдемо з мамою до Ужгорода!</p> <p>4. Мрію побувати в Сумах</p> <p>5. Суми -</p>  <p>2. Та виходить зазвичай без -прі...</p> <p>3. Коли Уж-тобі лише причулось...</p> <p>4. А потрапляю хіба що в сум</p> <p>5. Великі</p>	 <p>Здається, у наших сусідів померла собака...</p> <p>Алабай?</p> <p>Навряд, твої знання англійської тут доречні</p>
<p>Учасник 5</p>	 <p>Не знаю, що замовити</p> <p>Як щодо качки?</p> <p>Інші варіанти?</p>	<p>Живу в Ха</p> <p>Але життя не ха-ха</p> 	 <p>Отакої, наш сусід помер</p> <p>Слава?</p> <p>Україні! Але хіба він був ворогом?</p>
<p>Учасник 6</p>	 <p>Я не можу вирішити, що замовити</p> <p>Що щодо качки?</p> <p>Я візьму лазанью.</p>	<p>Я живу немов в саду</p> <p>Але без с</p> 	 <p>О ні! Наш сусід-китаєць помер!</p> <p>Ю Ху?</p> <p>Не думаю, що радіти доречно, Карен</p>
<p>Учасник 7</p>	<p>- Доброго дня, я не знаю, що обрати</p> <p>- А як щодо качки?</p> <p>- Я теж віддам перевагу їй, бо дуже люблю мультик про Дональд Дака</p>	<p>« Я живу в Іспанії. Але «С» тут мовчить – як і всі мої надії! »</p>	<p>- Наш сусід помер!</p> <p>- Ура!</p> <p>- Не час для радощів, у заповіті він залишив нам багато кредитів...</p>
<p>Учасник 8</p>	 <p>вибачте, я нік не можу визначитися із замовленням, у вас є жесь пропозиції?</p> <p>так, є кілька, як щодо качки?</p> <p>ні, дякую, я краще візьму лосося</p>	<p>Останнім часом таке відчуття, що живу наче в Гавані</p> <p>От тільки без другої а</p> 	 <p>Вчора ще на роботі наш старий сторож помер, умикає!</p> <p>Хто, нічий?</p> <p>Ну можна звісно й так сказати, але ти трохи перегинайся палку, Кат</p>

<p>Учасник 9</p>		<p>Я з Мукачева Бо то не життя, а мука</p>  <p>Я з Більбао Бо життя моє - суцільний біль</p> 	
<p>Учасник 10</p>		<p>Я заплачу! З наголосом на другий склад</p> 	

Таблиця 2. Результати ретроспективного експерименту з перекладу мультимодальних каламбурів (частина 2).



Рис. 1



Рис. 2



Рис. 3



Рис. 4



Рис. 5



Рис. 6

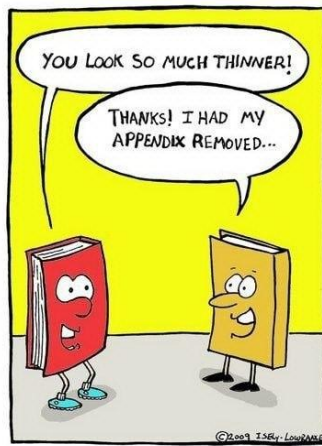


Рис. 7

Учасники	Переклади
Учасник 1	<p><u>Рис. 1:</u> Компоненти моєї особистості: SarCaSm</p> <p><u>Рис. 2:</u> Коли чоловіки називають себе «альфа-самцями», я сприймаю це в контексті програмного забезпечення, де альфа-версії нестабільні, не мають важливих функцій, сповнені недоліків і не придатні для широкої публіки.</p> <p><u>Рис. 3:</u> - О ні! Наш сусід помер! - Хто, Юра? - Не думаю, що кричати «Ура» доречно, Карен.</p> <p><u>Рис. 4:</u> - Я чула, що уряд вживлює чіп всередину кожної людини... - Сподіваюсь, Дейл теж йде в комплекті!</p> <p><u>Рис. 5:</u> - Ти можеш бути психічно стійкою? - Стійкою? Це ж для одягу.</p> <p><u>Рис. 6:</u> - Я ж бачив, що тут можна паркуватися! Надпис на знаку: Паркування дозволено, але не безкоштовно.</p> <p><u>Рис. 7:</u> - Ова, ти стала виглядати набагато стрункішою! - Я просто зменшила кількість драми.</p>
Учасник 2	<p><u>Рис. 1:</u> Хімічний склад моєї особистості – SarCaSm</p> <p><u>Рис.2:</u> Коли чоловіки називають себе «альфа-самцями», я розумію це в контексті програмного забезпечення, де альфа-версії нестабільні, позбавлені важливих функцій, наповнені недоліками та непридатні для загалу.</p> <p><u>Рис. 3:</u> - О ні, наш сусід помер! - У нас є сусід мер? - І звали його По</p> <p><u>Рис. 4:</u> - Я чула, тепер уряд чіпує людей... - Чому не дейлює?</p>

	<p><u>Рис. 5:</u> -Чи ви можете бути морально стійкою? -Сстійкі у нас тільки столи.</p> <p><u>Рис. 6:</u> Це, напевно, той випадок, коли я б залишила звичайну картинку, поряд написала переклад і пояснення, через що сталося непорозуміння: -Хіба знак не означає, що тут можна добре припаркуватися?</p> <p><i>*Штраф за паркування*</i></p> <p><i>*слово "fine" в англійській мові використовується у різних значеннях, у цьому випадку «добре» і «штраф»</i></p> <p><u>Рис. 7:</u> -Ти виглядаєш набагато стрункішим! -Дякую! Мені вирізали червоподібний відросток, більш відомий як додаток.</p>
Учасник 3	<p><u>Рис. 1:</u> Хімічні елементи, як частина моєї особистості: SarCaSm</p> <p><u>Рис. 2:</u> Коли чоловіки називають себе "альфа-самцями", я чую це в контексті програмного забезпечення, де альфа-версії нестабільні, не мають важливих функцій, сповнені недоліків і не придатні для широкого вжитку.</p> <p><u>Рис. 3:</u> -О ні, наш сусід помер! -Хто, Віві?/Хто, Лала? -Я не думаю, що радість тут є доречною, Карен.</p> <p><u>Рис. 4:</u> -Я чула, уряд чіпує населення. -Чіпує? -Сподіваюсь, мені дістанеться "Люкс".</p> <p><u>Рис. 5:</u> -Ти взагалі буваєш психічно стійка? - Стійка - це щось про бар, так?</p> <p><u>Рис. 6:</u> «НЕ ПАРКУВАТИСЬ ЗАБОРОНЕНО»</p> <p><i>Немов розділовий знак стерся з часом, напис став нечитабельним, та й чоловік зрозумів як міг</i></p> <p><i>-Я думав, тут заборонено не паркуватись</i></p> <p><u>Рис. 7:</u> -Ти дуже схудла! -Дякую, мені всього- на - всього видалили апендикс</p>
Учасник 4	<p><u>Рис. 1:</u> Елемент мого характеру- це SarCaSm</p> <p><u>Рис. 3:</u> чоловік каже дружині: О ні, наш сусід помер.Дружина каже: Чому, Рей? чоловік відповідає: Я не думаю, що радість є в тему, Карен</p> <p><i>суть у тому, що якщо швидко прочитати відповідь дружини, вийде слово Hoорay, що означає «ура» на англійській мові і виходить, що дружина раділа смерті сусіда</i></p>
Учасник 5	<p><u>Рис. 1:</u> 1)СУЛЬФУР (SIPKA) (S) АРГОН (Ar) КАЛЬЦІЙ (Ca) ЗОЛЬ МЕТАН Елементи моєї особистості</p> <p><u>Пояснення:</u> S AR CA S (sol – колоїдний розчин) M (methane) = оскільки хімічний елемент Самарій (Sm) не відповідає перекладу, а інші відповідники відсутні в українській мові, Самарій було замінено на колоїдний розчин Золь та органічну сполуку Метан</p> <p>2) S (satire) – САТИРА; A – absurdity АБСУРД R – roughness РІЗКІСТЬ C – criticism КРИТИКА A – antipathy АНТИПАТІЯ S – spunk ЗУХВАЛЬСТВО M – mastery МАЙСТЕРНІСТЬ</p> <p>Елементи моєї особистості</p> <p><u>Пояснення:</u> альтернатива перекладу хімічних елементів: форма – на кшталт акровірша</p> <p><u>Рис. 2:</u> Коли чоловіки називають себе «альфа-самцями», я згадую про альфа-версії в програмному забезпеченні, що є нестабільними, з відсутністю важливих ознак, з недоліками та далекі від досконалості.</p> <p><u>Рис. 3:</u> -О ні! Наш сусід помер! -Ху Рей? -Думаю, радіти не варто, Карен.</p> <p><u>Рис. 4:</u> -Чула, що уряд вживляє людям чипи під шкіру...- Сподіваюсь, це будуть чипси Doritos...</p> <p><u>Рис. 5:</u> -Можеш тримати себе в шорах? -В шорах? То ж для коней.</p>

	<p><i>*Шори - прикріплена поблизу очей коня ремінна упряж для того, щоб кінь не лякався</i></p> <p><i>*Тримати себе в шорах (фразеологізм - тримати себе в руках</i></p> <p><u>Рис. 6:</u> <i>Fine for parking (Штраф за паркування/стоянку)</i></p> <p><i>-То я думав, що тут було б файно припаркуватись/паркуватись.</i></p> <p><u>Рис. 7:</u> <i>-Ти так схудла! -Дякую! Просто мені видалили придаток...</i></p>
Учасник 6	<p><u>Рис. 1:</u> <i>"елементи моєї особливості" - назви хмічних утворюють слово sarcasm; "мем з сарказмом"</i></p> <p><u>Рис. 2:</u> <i>Коли чоловіки називають себе "альфа-самцями", я чую це в контексті програмного забезпечення, де альфа-версії нестабільні, з відсутніми важливими функціями, повні недоліків і не готові для публіки</i></p> <p><u>Рис. 3:</u> Чоловік: <i>О ні! Наш сусід помер. Жінка:</i> <i>Хто, Рей? Чоловік:</i> <i>Я не думаю, що підбадьорювати його зараз доречно, Карен.</i></p> <p><i>Who, Ray співзвучно з hooray!! Урааа</i></p> <p><u>Рис. 4:</u> Жінка: <i>Я чула, що уряд вставляє чіпи в людей... Інша жінка:</i> <i>Сподіваюся, мені дістануться Doritos</i></p> <p><i>чіпи = чіпси (chip = chips)</i></p> <p><u>Рис. 5:</u> Дитина: <i>Ти можеш бути психічно стабільним? Жінка:</i> <i>Стабільність? Це для мостів.</i></p> <p><u>Рис. 6:</u> Чоловік: <i>Я думав, тут можна паркуватися. Поліцейський:</i> <i>Штраф за паркування (двозначність: "штраф" і "добре для паркування")</i></p> <p><u>Рис. 7:</u> Жовта книга: <i>Ого, ти так схудла! Червона книга:</i> <i>Дякую! Викинула зайві сторінки.</i></p>
Учасник 7	<p><u>Рис. 1:</u> <i>Моя тонка душевна організація - С_ірка, А_ргон, Р_убідій, К_алій, А_люміній, З_алізо, М_агній</i></p> <p><u>Рис. 2:</u> <i>Коли чоловіки називають себе "Лідерами", мені чується "помилка ваЛІДдації" в контексті програмного забезпечення, невідповідності коду загальноприйнятим стандартам (гендерна рівність), які можуть вплинути на правильну роботу.</i></p> <p><u>Рис. 3:</u> <i>-Що? Ні! Таки померла! -Уранія?! (*Ура, не я) - Завжди думаєш тільки про себе!</i></p> <p><u>Рис. 4:</u> <i>- Чула, влада впроваджує ідею "чіп інсайд"... (як от "dead inside") - Якщо чіп, то тільки Лейс.</i></p> <p><u>Рис. 5:</u> <i>-Поговоримо про твою психологічну стабільність? -Стабільність? Мені хоча б Інтернету стабільного</i></p> <p><u>Рис. 6:</u> <i>*Fine for Parking*</i></p> <p><i>- Так я думав це комплімент за ФАЙНЕ паркування ФАЙНОГО хлопчика!</i></p> <p><u>Рис. 7:</u> <i>- Ти так схудла! - Вирвала спогади. Почала життя з чистого листа!</i></p>
Учасник 8	<p><u>Рис.1:</u> <i>Елементи моєї особистості:САРКАЗМ</i></p> <p><i>Са - самоіронія</i></p> <p><i>Р - розум</i></p> <p><i>К - креативність</i></p> <p><i>А - антибанальність</i></p> <p><i>З - зухвалість</i></p> <p><i>М - маскування</i></p> <p><u>Рис. 3:</u> <i>-О ні! Наш сусід пішов на той світ. -Оу, а коли він повернеться? -Не думаю, що розум - твоя сильна сторона, Карен.</i></p> <p><u>Рис. 4:</u> <i>-Я чула,що влада вставляє в людей - Чіп...-...си? - Сподіваюсь,мені дістануться Doritos.</i></p> <p><u>Рис. 5:</u> <i>-Ти можеш бути психічно стабільною? - Стабільність? Я стабільно нестабільна.</i></p> <p><u>Рис. 6:</u> НЕ ПАРКУВАТИСЬ ЗАБОРОНЕНО</p> <p><i>-Я думав, що тут заборонено НЕ паркуватись</i></p> <p><u>Рис. 7:</u> <i>-Ти так схудла! -Дякую! Мені просто видалили придатки.</i></p>

SUMMARY

The thesis is devoted to the study of memes as a phenomenon of modern digital culture, multimodal and linguistic puns as the basis for creating internet memes, analysis of linguistic features and difficulties that affect their translation in the process of adapting puns in the target language, the use of AI and its impact on translation.

The relevance of the research is memes being one of the most influential tools for expressing cultural, social, and political ideas in the digital era. In the context of the Russian-Ukrainian war, they serve as a means of shaping national identity, mocking the enemy, boosting fighting spirit, producing important socio-political information. This phenomenon requires a deep analysis of stylistic devices, particularly wordplay, as a key element of meme creation in the field of translation. Moreover, exploring their translation using AI is crucial to ensure accurate meanings and cultural contexts.

The object of the research is puns as an element of meme construction, while the subject is the strategies of translation of these puns into Ukrainian, considering their linguistic, stylistic and cultural features.

The aim of the research is to examine the stylistic device and element of memes, such as multimodal pun, to analyse it in translations performed by participants of a retrospective experiment; to compare translations of linguistic puns performed by humans with a machine translation by a neural network (chat GPT).

To achieve the stated aims, the research sets such tasks: to define the concept of memes, explore their origin, development and role as a part of popular culture, examine their mechanisms of creation, including wordplay as one of the main element; to formulate translation strategies for wordplay as a basis of memes; to select a material for a retrospective experiment; to conduct the retrospective experiment on meme translation; to explore the potential of AI to translate memes; to formulate strategies for using AI in teaching memes translation.

The research includes the following methods: comparative method; stylistic analysis; semantic analysis; contextual analysis; morphological analysis.

The research novelty is the conduct of two experiments on translation strategies of puns in memes, and the assessment of the potential of AI to translate linguistic puns.

The research's theoretical value is the analysis of memes and puns as a part of memes, translation strategies, impact of AI on translation and education, while its practical value is the comparative analysis of translation performed by students and AI system in the pun-based memes. The illustrative material and research results can be used in theoretical disciplines, teaching and further researches in translation studies.

The research includes three stages: the first one is a theoretical basis devoted to examining the phenomenon of memes, wordplay and the strategies of their translation. Various scientific approaches to the definition of memes and their transformation from a kind of entertainment into tools of digital communication were analysed. Particular attention is paid to puns as a stylistic device their definition, classification, linguistic and pragmatic functions; the second one is focused on a retrospective experiment with the participation of students. A set of multimodal puns was selected, and the students were asked to translate them into Ukrainian. Their translation decisions were analysed to determine how successfully humour and ambiguity were conveyed, to identify, by percentage, what strategies were most commonly used; the third one is about the definition of AI, its use in training translation specialists, and its potential in the translation of puns. A new set of linguistic puns was selected, was translated using an AI-based system, and the result was compared with translation performed by people. Such an experiment allowed to determine how successful AI can be in the translation of linguistic puns preserving humour, context and ambiguity of the original; it revealed the disadvantages of machine translation in the field of stylistic devices, established the methodological basis for the use of AI in education.

The results of the study were discussed at the students scientific conference; an article presenting the main results of the research has also been prepared for the collection of students' research papers *In Statu Nascendi* (co-authored with the scientific supervisor).

All the aims of the research have been successfully achieved. We can conclude that memes based on puns are not only jokes, but also a strong communicative resource the translation of which that requires careful consideration of linguistic, humour, culture and context. The research showed that despite AI's potential, human involvement in translation is essential in reproducing wordplay.